

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

3
2013

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XX, číslo 3/2013

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).

Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5 - Smíchov, tel.: 274 866 700, birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: Alena Klvaňová, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka

Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz

Adolf Goebel, adolf.goebel@post.cz | Lucie Hošková, hoskova@birdlife.cz

Barbora Kaminiecká, barbora.kaminiecka@nature.cz

Kamil Čihák, cihak@birdlife.cz | Jiří Sládeček, sladecek@psp.cz

Zdeněk Vermouzek, verm@birdlife.cz | Lukáš Viktora, viktora@birdlife.cz

Vychází čtyřikrát ročně.

Grafický návrh a sazba: Jiří Kaláček | Tisk: H.R.G. spol. s r.o., LITOMYŠL

Jazyková korektura: Igor Pejchal

Toto číslo vyšlo 2. 9. 2013 v nákladu 2 500 výtisků.

Uzávěrka příštího čísla je 31. 10. 2013. Vyjde v prosinci.

Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781.

ISSN 1801-7525.

Na obálce: Břehouš černoocasý (*Limosa limosa*). Foto: Luděk Boucný.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolné zájmové sdružení, zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 2000 členů. Realizuje vlastní i mezinárodní projekty, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V ČR zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Časopis nebyl v roce 2013 finančně podpořen žádným veřejným zdrojem financí.

Na jeho vydávání přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.

Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte webové stránky časopisu birdlife.cz/ptacisvet.html, profil na Facebooku – facebook.com/Ptacisvet nebo si stáhněte časopis v elektronické podobě na publero.com/title/ptaci-svet.

Publero

INZERCE ..

ZÁJEZDY PRO MILOVNÍKY PTACTVA birdwatching 2013

NP VORPOMMERSCHER BODDENLANDSCHAFT

Symbolem jsou vyznačeny členské exkurze ČSO**ZA JEŘÁBY DO LAGUN PŘEDNÍCH POMOŘAN**

– pozorování jeřábů, bahňáků a dalších ptáků na tahu. NP Vorpommersche Boddenlandschaft je největší chráněnou oblastí u pobřeží Baltského moře. Jedna z posledních netknutých přírodních oblastí v Evropě. Od 4 600 Kč. 26.–29. 9. 2013

TENERIFE – LORO PARQUE – největší sbírka papoušků na světě, pozorování modrých pěnkav, kanárů a endemických holubů ve vavřínovém pralesi. Od 15 990 Kč 4.–11. 10. 2013

REGGIO EMILIA – největší výstava ptactva v Itálii. 22.–24. 11. 2013

PRO ROK 2014 PRIMAROUTE PŘIPRAVUJE:

BÉLOVĚŽSKÝ PRALES – fotografická výprava do pralesa – zubří, losi, tarpani únor

MAKEDONIE – pozorování ptáků divokého Balkánu se zaměřením na záchranu posledních balkánských supů květen

AUSTRÁLIE – ornitologická výprava do Queenslandu a Nového Jižního Walsu srpen

PERU – výprava do pralesa, návštěva jílových lizů s papoušky – park Manu, Machu Picchu říjen

Foto: Vodimivado, GNU Free Documentation License

CK Primaroute
Uherské Hradiště

tel: 572 554 145

e-mail: primaroute@nozicka.cz, www.primaroute.cz

Úvodník / Zdeněk Vermouzek

Z terénu i kanceláře / Lucie Hošková

Co přinesl poštovní holub /

2 | Straka obecná a syseľ / Vladimír Šoltys

2 | Jak fotografovat kolibříky / George O. Krizek

Letem ptačím světem / Barbora Kaminiecká

2 | Čapí vesnice je letos v Makedonii

2 | Kratší křídla jsou na rušných silnicích výhodou

2 | Nový ptačí druh objeven v hlavním městě

Poznáte...?

3–5 | Poznáte potápky? / Jaroslav Cepák, Jan Hošek

Z významných ptačích území

6–7 | Ptačí oblast Východní Krušné hory / Ondřej Volf

8–9 | Kdo pochopí pochopy? / Tomáš Diviš

Zajímavosti z ptačí říše

10 | Hnízdiště břehulí ohroženo / Petr Heneberg

Rady, tipy, návody

11 | Jak vést ornitologický deník / Zdeněk Vermouzek

Objektivem...

12–13 | Ludka Boucného

Mladým ornitologům

14 | Krutihlavovy hlavolamy / Vladka Sládečková

15 | Komiks / Kateřina Jelínková

Zajímavosti z ptačí říše

16–17 | Velcí korýši a ptáci aneb stravenky za letenku / Lukáš Merta

17–18 | Znamenala letošní nepřízeň počasí pro ptáky katastrofu? / Jaroslav Cepák

18 | (Ne)viditelný návštěvník / Tomáš Bělka

Ze života ČSO

19 | Josefovské louky učí kluky, holky / Břenek Michálek

20 | Světový kongres BirdLife International / Lucie Hošková, Zdeněk Vermouzek

Ptáci v ohrožení

21 | Lovecká vášeň ohrožuje nejen řežabinecké husy / Jiří Šebestian

21 | Hook Pod – nová naděje pro albatrosy / Lucie Hošková

Za ptáky do světa

22–24 | Černá Hora – země bílých skal / Eva Kolářová

kalendář akcí ČSO září–listopad 2013

Podrobnosti na birdlife.cz.

26.–29. září • Členská exkurze Národní park Vorpommersche Boddenlandschaft, Německo. Největší chráněná oblast u pobřeží Baltského moře, významné shromaždiště jeřábů popelavých, tahová zastávka bahňáků. K vidění jsou i různé druhy kachen a husí, racků i rybáků, orlí mořští. Více na primaroute.cz. | **5.–6. října**

• **Tradiční Evropský podzimní Festival ptactva se koná na mnoha místech republiky, více ve Spolkových zprávách a na webu.** | **2.–3. listopadu • Členská schůze ČSO na zámku v Přerově.** Příjezd možný již v pátek 1. 11., v neděli 3. 11. se koná exkurze na Tovačovské rybníky. | **9. listopadu • Exkurze na tovačovské rybníky.** Odjezd v 10.00 h z autobusového nádraží Přerov, sraz u sádek v Tovačově v 10.50 h. K vidění severské druhy ptáků na tahu do zimovišť. Za špatného počasí se nekoná. Vedou Adolf Goebel a Jiří Safránek, tel.: 776 064 743, goebel@mos-cso.cz. | **16.–17. listopadu • Aktiv spolupracovníků Kroužkovací stanice NM, Kostelec nad Černými Lesy.**

Foto: Šimon Batek

Zlí ornitologové způsobili, že se turisté opět neprojdou Luzenským údolím na Modrý sloup na Šumavě. Alespoň tak mluví o nedávném rozhodnutí českobudějovického soudu ředitel Správy Národního parku Šumava Jiří Mánek. Že tím zastírá svoji neschopnost a pochybení, je nabíledni – jako by zapomínal, že Okrašlovací spolek Zdíkovska a ČSO sice podaly podnět, ale nezákonnost v rozhodnutí Správy shledal nezávislý soud.

ČSO byla kvůli mediální obratnosti ředitele Mánka a ministra Chalupy nějakou dobu na veřejném pranířu, důležitý je ale celkový výsledek a důvod všeho toho humbuku. Správa i ministerstvo dostaly jasně na srozuměnou, že zákony platí i pro ně. A hlavně, tetřevům zůstává jejich území nerozdělené další značenou cestou, odborně říkáme, že nedochází k další fragmentaci území. Že šlo stejného výsledku dosáhnout i jinak, ke spokojenosti turistů i tetřevů, říkáme sice od začátku, Správa to ovšem bohužel nechtěla slyšet.

Pro nás samotné je na celé věci důležitá ještě jedna věc. Spor o způsob, jakým chtěly Správa národního parku a MŽP povolit cestu Luzenským údolím, byl první tak závažnou situací, že se ČSO po neúspěšných odvoláních obrátila na soud. Vyzkoušeli jsme si, že nemlčet k nezákonnostem se vyplácí, dokonce to není ani příliš složité. Bojím se jen, že k podobnému postupu nás arogance státní správy nedonutí naposled. Soudní spor je poslední možnost, když selžou všechna jednání, odborná vyjádření a ostatní pokusy o vstřícnou domluvu. Sekretariát ČSO má ovšem za úkol chránit ptáky a přírodu, za to jsme placeni (členy ČSO, ne nějakou tajemnou zahraniční nebo možná i mimozemskou mocností), a tedy i nepřijemné ochranné úřadování musíme zvládat. O tom jsem ostatně psal úvodník již ve Spolkových zprávách 3/2011.

Závěr tedy může být stejný jako před těmi dvěma lety: Stále věřím, že ochrana přírody má smysl, i „v malém“, každý sám u sebe na zahradě, i v celostátním a celosvětovém měřítku, prostřednictvím právě takových organizací, jako je ČSO a BirdLife International.

Zdeněk Vermouzek, ředitel ČSO

Foto: Jan Veber (veberphotobank.com)

Ve spolupráci s Oddělením ochrany přírody a krajiny Magistrátu hl. m. Prahy a po kladném stanovisku památkářů navrhla ČSO zabezpečení rizikových úseků tramvajových trolejí na mostech v centru Prahy. Ročně zde dochází k až 30 úhynům labutí velkých po kolizi se špatně viditelnými vodiči a jejich podpůrnými konstrukcemi. Celkem sedm pražských mostů již bylo opatřeno vizuálními ochrannými vodiči typu FireFly švédského výrobce, které zajistí ptákům bezpečný průlet nad Vltavou i za zhoršené viditelnosti.

ČSO podepsala **rámcovou dohodu o spolupráci s firmou Eurovia CS, a. s.**, obě společnosti se dohodly na dlouhodobé spolupráci v oblasti ochrany přírody se zvláštním zřetelem na ochranu ptačích druhů využívajících životní prostředí těžebních prostorů nerostných surovin. V roce 2013 Eurovia podpořila kampaň Pták roku – břehule říční a proběhlo mapování hnízdišť břehulí v pískovnách firmy.

Letošní dlouhá zima a mokré jaro měly **katastrofální dopad na ptáky**. Přesné údaje budeme znát až po zhodnocení dat z monitorovacích programů, ale již nyní můžeme říci, že frekvence hlášení mrtvých ptáků ve faunistické databázi birds.cz přesáhla více než čtyřnásobně hodnoty z minulých let. Více na str. 17.

Program rorýsí školy získává na oblibě. Již pět škol splnilo kritéria pro udělení titulu rorýsí škola a deset dalších vyjádřilo zájem zapojit se do tohoto programu spojujícího praktickou ochranu rorýsů se vzděláváním žáků. Více na [rorýsi.cz](#).

Ornitologický park Josefovské louky se těší z přiděleného **Velkého komunitního grantu ČSOB**. Náš projekt „Josefovské louky pro lidi“ prošel čtyřmi etapami hodnocení a stal se jedním ze tří odměněných projektů. Získané prostředky budou využity na informační cedule, výrobu propagačního filmu o parku nebo stavbu první pozorovatelné na Josefovských loukách.

Publikovali jsme **aktualizované trendy početnosti běžných druhů ptáků v Evropě** a nové evropské indikátory běžných druhů ptáků. Podařilo se nám opět rozšířit počet druhů (ze 148 na 163) a počet zemí přispívajících svými údaji (z 25 na 27). U 46 druhů jsme zaznamenali dlouhodobý nárůst početnosti, 61 druhů ubývá a stavy 45 druhů jsou stabilní. U 11 druhů neumožňuje nižší kvalita dat stanovit spolehlivý trend početnosti. Opakovaně se potvrdil úbytek ptáků zemědělské krajiny, jejichž početnost poklesla oproti roku 1980 na necelých 47 %. Podrobně na [ebcc.info/trends2013.html](#).

V Ptačí oblasti Jeseníky v blízkosti hnízdiště jerábů a 650 m od hranice NPR Revíz povolila Správa CHKO rozšíření stávajícího areálu penzionu o další zabrané plochy. **ČSO se ve správním řízení proti rozhodnutí odvolala**, na základě čehož ministerstvo životního prostředí rozhodnutí zrušilo a vrátilo k novému posouzení.

ČSO uspěla, spolu s Okrašlovacím spolkem Zdíkovska, v **soudním sporu o kvalitu naturového hodnocení** nové turistické cesty na Modrý sloup na Šumavě. Přestože se za to snesla na ČSO vlna kritiky, pro šumavské tetřevy je to výborná zpráva. Správa Národního parku Šumava dostala jasný signál, že zákony u nás platí a státní organizace se jimi musejí řídit. Doufejme, že k podobným krajním řešením nebudeme nuceni i v budoucnosti.

INFORMACE O PŘEDPLATNÉM

Ptačí svět získávají členové ČSO zdarma, ostatní si jej mohou objednat e-mailem, poštou či telefonicky na adrese ČSO. | Předplatné Ptačího světa — 4 čísla ročně 249 Kč. | Pokud máte zájem darovat předplatné, na požádání vám zašleme darovací list s ilustrací Jana Hoška. | V elektronické podobě můžete Ptačí svět číst na [publero.com](#) za 35 Kč nebo si jej předplatit za 79 Kč na jeden rok. První číslo věnované Ptákovi roku je vždy ke stažení zdarma.

Foto: Vladimír Šoltys (geo-icon.cz)

Krkavcovití jsou ptáci s vysokou inteligencí. Mnoho projevů jejich chování nás překvapuje tím, že nijak nesouvisí se sháněním potravy, rozmnožováním nebo jinou životně důležitou činností. I toto tahání sysla za ocas, které jsem zachytil ve středních Čechách, bylo nejspíš jenom hrou, kterou se straka dokáže bavit.

Jak fotografovat kolibříky

Zoologická fotografie vždy byla zrcadlem odrážejícím stupeň vývoje fotografické techniky. V Brehmově „Životě zvířat“ nacházíme ještě pouze kresby a malby. Ale již starší autoři cestopisů – Kořenský, Vráz, Frič a jiní – často provázeli svá díla kombinací kreseb či maleb s počátky černobílé fotografie zhotovené na skleněných negativcích. A. V. Frič, kterého jsem před sedmdesáti lety navštěvoval v jeho vile Božínce v Košřích, si často stěžoval, jak byly skleněné negativy těžké a nepraktické a jak kvůli jejich váze o ně několikrát přišel na cestách. Takto pořizované snímky se ovšem hodily jen k zachycování nepohyblivých či „spolupracujících“ objektů. Teprve s vývojem dokonalejších kamer se objevují snímky pohyblivých cílů, jako jsou kolibříci.

Fotograf Walter Scheithauer v roce 1967 uveřejnil ve své knize „Hummingbirds“ výsledky několikaleté práce s kolibříky ve voliére. Dával si je s velkými ztrátami při transportech dopravovat z Jižní Ameriky. Uvádí, že jen jedno procento záběrů se mu zdařilo k jeho spokojenosti, ač měl na tehdejší dobu nejdokonalejší vybavení.

Technická část jeho aviária vyhlížela jako středověká alchymistická dílna pro množství zrcadel, žárovek, blesků a drátů, část, kde měl kolibříky, jako tropická džungle. Jednou do své voliéry pozval zkušeného fotografa egyptských památek. Ač tomuto pánovi kolibříci sedali na hlavu i na ramena, nezdařilo se mu ani jediný snímek.

Dnes lze dělit fotografie kolibříků na dvě skupiny. Jedni se pokoušejí o snímky „divokých“ kolibříků v jejich přirozeném prostředí, druzí tak činí u kolibříků chovaných ve voliérách. Zde se svým způsobem domestikují, zatímco fotografování kolibříků v přírodě je vždy podnikání dobrodružné a jen malá část snímků se zdaří, neboť máme jen zlomek sekundy k dispozici na zaostření ptáčka, který se zastaví ve vzduchu před krmítkem.

Dříve se soudilo, že kolibříka přitahuje zejména červená barva, a kdo se obalí červenými papíry či látkou, bývá v terénu kolibříky obletován. Dnes se tento názor opouští, ale krmítka mají stále převážně červenou barvu – kolibříci je takto snadno najdou.

Je pravděpodobné, že zakladatelé našich přírodovědných časopisů, profesori Antonín Frič a rytíř z Purkyně, by bývali před lety sotva uvěřili, že přijde doba, kdy časopisy uveřejní „barevným světlopisem“ učiněné snímky živých kolibříků v přírodě. George O. Krizek, Washington

Celý článek a další fotografie najdete na birdlife.cz/ptacisvet.html

Kolibřík rezavolesklý (*Selasphorus rufus*).

Tento velmi malý, ale agresivní, asi 3 g vážící ptáček dvakrát ročně urazí vzdálenost 3 000 km mezi Aljaškou a Mexikem, jednu z nejdelsích cest stěhovavých ptáků.

Čapí vesnice je letos v Makedonii

V květnu letošního roku převzal starosta makedonské obce Češinovo-Obleševo titul Evropská čapí vesnice 2013. Cenu uděluje nezisková nadace Euro Natur již od roku 1994. Držitelem se může stát obec, která se významně

zaslouží o blaho našich čapích sousedů. Češinovo-Obleševo je vesnicí se 7500 obyvateli, přičemž na místních střechách a sloupech elektrického vedení najdeme více než sedmdesát hnízd čapů bílých. Neobvyklá hustota hnízd, a zejména přátelský přístup obyvatel k čapům byly důvodem k udělení ceny. Tato cena je prvním krokem ke spuštění projektu na ochranu čapů bílých na lokalitě. Mimo jiné se Češinovo chlubí také největším čapím hnízdem v Makedonii. Mimořádně příznivé podmínky pro hnízdění zde čápi nalézají i díky extenzivnímu zemědělství zaměřenému na pěstování rýže. Na rýžových polích tak čápi nalézají dostatek potravy a místní obyvatelé jsou vždy připraveni podat pomocnou ruku, pokud se dostanou do nesnáží. Podle birdlife.org/community/

Foto: adeller/Creative Commons 3.0

Kratší křídla jsou na rušných silnicích výhodou

Vliv lidské civilizace na živočišné druhy je nesporný. Evoluční přizpůsobování druhů naší činnosti, zdá se, probíhá rychleji, než bychom očekávali. Manželé Brownovi, vědci z univerzity v Tulse v Oklahomě, zasvětili svůj život sledování

vlastovek pestrých (*Petrochelidon pyrrhonota*). Výzkum provádějí od roku 1982 na populaci v jihozápadní Nebrasce, která hnízdí na silničních mostech a nadjezdech, kde probíhá čilý dopravní ruch. Za léta pozorování a sběru vlastovek sražených auty zjistili, že mrtví jedinci měli v průměru delší křídla než živé vlastovky, a to o 6 mm. Ptáci s kratšími křídly mají lepší manévrovací schopnosti a také rychleji vzletají ze země. Od roku 1982 do roku 2012 se vlastovkám na sledovaných lokalitách zkrátila křídla ze 111 mm na 106 mm. Zároveň vědci každoročně nacházejí méně sražených vlastovek, přestože se hnízdní populace za tu dobu téměř zdvojnásobila a intenzita dopravy je pořád stejná. Možná jsme tak svědky zrychleného přírodního výběru v prostředí, kde kratší křídla rozhodují o pravděpodobnosti přežití v okolí rušných dopravních tepen. Podle *Current Biology* 23: R233-R234.

Foto: Martin Harms, Creative Commons 2.0

Nový ptačí druh objeven v hlavním městě

Překvapivý objev nového ptačího druhu se povedl ornitologům v Kambodži. Drobný ptáček velikosti strážáka s rezavou čepičkou a tmavými pírkami na hrudi však nebyl objeven v hloubi pralesa, ale přímo v hlavním městě Phnompenhu, kde žije 1,5 milionu obyvatel. Druh dostal vědecký název *Orthotomus chaktomuk* a patří do příbuznosti krejčířků. Geneticky nejbližší je mu krejčířík černoprsý (*Orthotomus atrogularis*), s kterým obývá i stejné území, ale jedinci obou druhů se vzájemně nekříží. Nový druh byl poprvé popsán v roce 2009 při kontrolních odchycích ptáků v souvislosti s výskytem ptačí chřipky. Teprve nyní však bylo potvrzeno, že jde skutečně o samostatný druh. Jeho prostředím jsou vlhké křovinaté oblasti hlavního města. Přestože je zatím v lokalitě výskytu poměrně hojný, pokračující urbanizace a rozvoj zemědělství ho mohou ohrozit, proto byl navržen na zapsání do Červeného seznamu ohrožených druhů IUCN do kategorie téměř ohrožený. Podle birdlife.org/community/, více na: Ekolist, Leonardo.

Foto: James Eaton, BirdLife International

Foto: George O. Krizek

Poznáte potápky?

Foto: Martin Pelánek (phototrip.cz)

Potápka malá

Potápky jsou ptačí skupinou extrémně přizpůsobenou k vodnímu způsobu života. Z toho vyplývá i řada anatomických zvláštností, jako je husté, srst savců připomínající peří či speciální stavba a posazení nohou a možnost jejich otočení nad tělo. Dalšími zvláštnostmi jsou polykání vlastního peří či stavba plovoucích hnízd. Skutečně fascinujícím je ale tok potápek. Jde o velice složitý, z mnoha figur složený rituál, do kterého se v různé míře zapojují oba partneři. Pár roháčů tokající v ranní mlze patří bezesporu k tomu nejkrásnějšímu, co svět ptáků pozorovateli nabízí. Potápky jsou druhově poměrně chudou skupinou s pouhými 22 druhy s centrem rozšíření v neotropické oblasti. V palearktické oblasti (a Evropě) se můžeme setkat s pěti hnízdícími druhy, z nichž čtyři hnízdí i u nás.

Nejskrytější žijící a nejmenší z našich potápek je potápka malá. Zvláště na nádržích s hustou litorální vegetací, které tento druh preferuje, nám její přítomnost spíše než vizuální pozorování prozradí nápadný hlas – vysoké zrychlující se trylkovité volání znějící jako „bibibibibi...“ (vzdáleně připomíná hlas samice kukačky obecné). Jedná se o tzv. duetový hlas, přednášený zároveň samcem i samicí. Na volnou hladinu vyplouvá poměrně zřídka. Dospělí ptáci mají zavalité tělo (o trochu menší než koroptev) s načechraným chomáčem bílého peří v zadní části těla (ocasní pera jsou u potápek zakrnělá) a rovným, na bázi poměrně robustním zobákem. Ve svatebním šatě jsou charakteristické červenoohnědé tváře a přední strana krku kontrastující s černým vrchem hlavy. Nápadným znakem je světlá (žlutozelená) oválná skvrna na bázi zobáku (koutky). V prostém šatě (X.–III.) je zbarvení dospělých ptáků nekontrastní, hnědé až béžové (rozdíl oproti kontrastnímu černo-šedo-bílému prostému šatu potápky černokrké a žltutorohé). Rozlišení dvou našich největších druhů – potáp-

ky roháče a potápky rudokrké – ve svatebním šatě nepředstavuje problém. Největší z evropských druhů, potápka roháč, je nezaměnitelná díky charakteristickým růžkům a límcí načervenalých per kolem krku. Typickými znaky potápky rudokrké jsou, kromě silnějšího rudohnědého krku, i bílé zbarvení příuší a líce, ostře kontrastující s černou vrchní částí hlavy, a žlutá skvrna na bázi zobáku. Dostí problematické ale může být rozlišení obou druhů v prostém šatě. Najít potápku rudokrkou počátkem listopadu mezi roháči na 300 ha rybníku tak představuje pro méně zkušeného pozorovatele obtížně řešitelný úkol. Základní poznávací znak, který dal roháčovi jméno (růžky), je v prostém šatě téměř neznatelný. Stejně jako u potápky rudokrké má roháč tmavý vrch hlavy, ale tmavá uzdička kontrastuje s bílým nadočním proužkem (na rozdíl od potápky rudokrké nezasahuje u roháče černá barva vrchu hlavy až k oku). Dalším rozlišovacím znakem je zbarvení zobáku – u roháče je

celý světlý (narůžovělý), u potápky rudokrké je tmavý, pouze u kořene žlutý. Dobře viditelným znakem je i zbarvení přední části krku. U roháče je čistě bílý, u potápky rudokrké špinavě hnědý (dospělci) až rezavočervený (mladí ptáci).

Další dva druhy jsou si i v svatebním šatě podobnější. Potápka černokrká má typický žlutý chomáč per (skvrnu) v příuší, na rozdíl od potápky žltutorohé s žlutými růžky, tvarově podobnými roháčím. Rozlišení je možné i podle černého (p. černokrká), resp. rudohnědé (p. žltutorohá) krku. Problematictější je rozlišení obou druhů v zimě a v období přepeřování ze svatebního do prostého šatu a naopak. Potápka černokrká má celkově kulatější hlavu (temeno) na rozdíl od plochého temene p. žltutorohé. Bílé líce a příuší p. žltutorohé ostře kontrastují s černou čepičkou, přední část krku je zbarvena světle šedě. Příuší p. černokrké je tmavě šedé, stejně jako přední část krku. Zobák p. černokrké je dosti tenký, jednotně černý, oproti silnějšímu zobáku p. žltutorohé s dobře viditelnou světlou špičkou.

Mláďata potápek mají poměrně krátké prachové peří a typická červená znaménka na lících v okolí zobáku a tmavou kresbu z podélných pruhů na těle a jsou často vožena dospělými ptáky na hřbetě. Tyto pruhy zůstávají v různé míře zachovány na lících i po přepeřování do prostého šatu a na podzim a počátkem zimy lze podle tohoto znaku rozlišit mláďata od dospělých ptáků. U potápek není vyvinut výraznější pohlavní dimorfismus, obě pohlaví jsou zbarvena stejně. Zajímavostí je, že u některých druhů nelze vizuálně rozlišit pohlaví ani podle chování partnerů při námluvách. Součástí složitějšího figurálního toku je totiž i tzv. reverse mounting, při kterém samice náznakově „páří“ samce na základu hnízda (k samotnému spojení ale při něm nedochází).

Všechny naše hnízdící potápky jsou migratory na krátké vzdálenosti, zimujícími již v Evropě v oblastech s mírnějším klimatem a nezamrzajícími vodami. Zimovištěm potápek malých je atlantská oblast západní Evropy, potápka černokrká zimuje především v příbřežních vodách celého Středomoří, roháč pak na velkých vnitrozemských jezerech (Švýcarsko, Itálie). Pouze malé počty potápek malých a jednotliví roháči u nás přezimují na nezamrzajících vodách. Výskyt dalších druhů je u nás v zimě výjimečný.

Na početnosti potápek se v posledních desetiletích negativně podepsalo především intenzivní rybníční hospodaření. K poklesu došlo především u druhů živících se převážně bezobratlými, jako jsou potápka malá a potápka černokrká. Zejména posledně jmenovaný, dříve velice hojný druh z řady našich rybníčních oblastí již zcela vymizel.

✎ Jaroslav Cepák

Naše potápky

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

plovoucí hnízdo

Potápka černokrká (*Podiceps nigricollis*)

Velikost: 28–34 cm

Prostředí: větší rybníky s porosty litorální vegetace, hnízdí většinou v koloniích racků chechtavých

Výskyt v ČR: tažná (IV. a VIII.), hnízdí lokálně v nižších polohách

Stav a početnost v ČR: silný pokles, 200–400 párů

černý krk

svatební šat

rudohnědý krk

svatební šat

Potápka žlutorohá (*Podiceps auritus*)

Velikost: 31–38 cm

Prostředí: větší vodní plochy a řeky

Výskyt v ČR: pouze za tahu (IV.–V. a X.–XI., vzácně i v zimě)

Stav a početnost v ČR: nehnízdí, vzácně protahuje

prostý šat

potápka černokrká

strmé čelo

tmavé líce a příuší

tmavě šedý krk

mírný sklon čela

bílá špička

světle šedý krk

prostý šat

potápka žlutorohá

bílé líce a příuší

svatební šat

zakulacené temeno

světlý koutek

krátký zobák

Potápka malá (*Tachybaptus ruficollis*)

Velikost: 25–29 cm

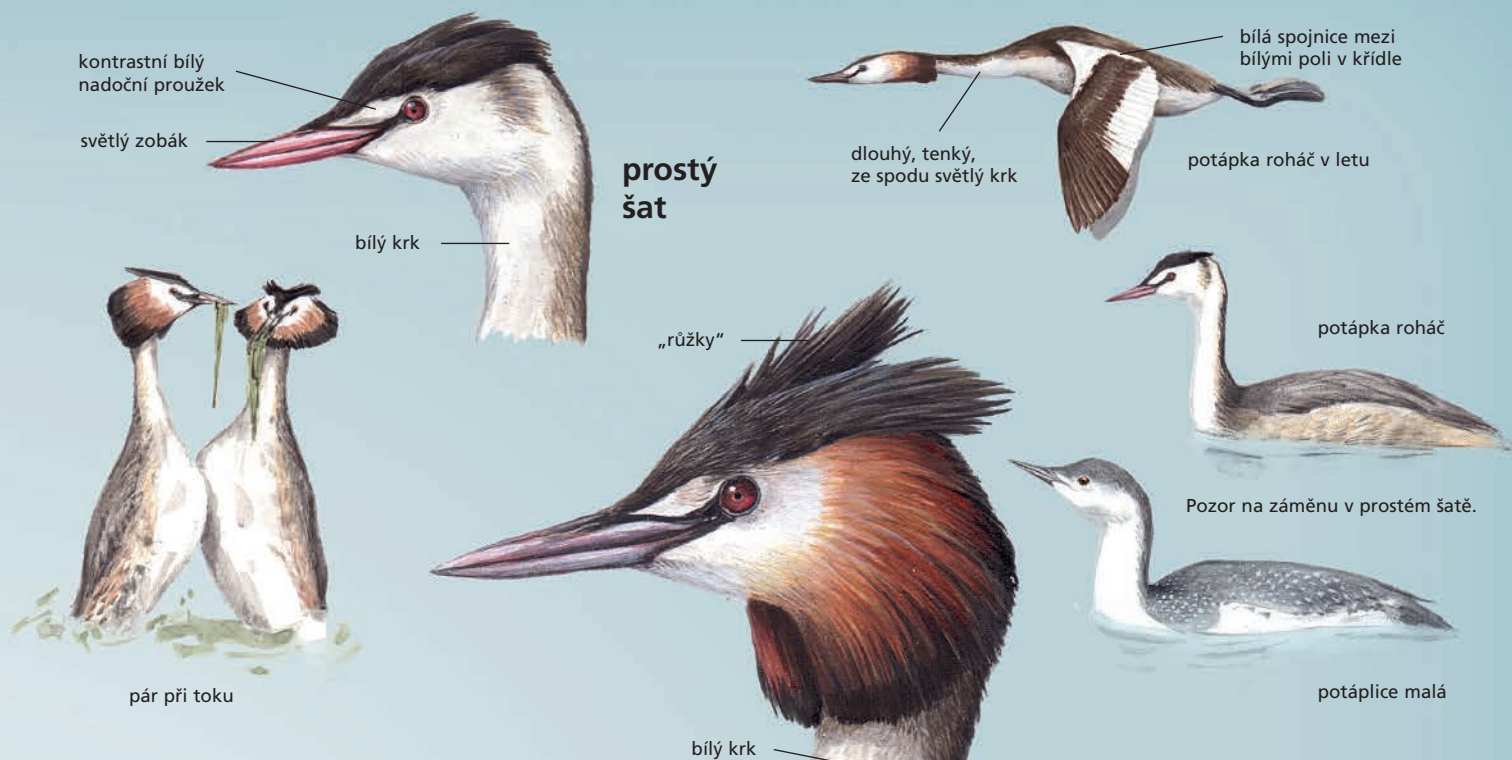
Prostředí: především menší vodní plochy (rybníky a tůně) s bohatou plovoucí a litorální vegetací, v zimě tekoucí vody

Výskyt v ČR: tažná (III.–IV. a IX.–X.), pravidelně hnízdí v nižších a středních polohách na celém území, v malých počtech přezimuje na tekoucích vodách

Stav a početnost v ČR: mírný pokles, 2000–4000 párů

prostý šat

Potápka roháč (*Podiceps cristatus*)

Velikost: 46–51 cm

Prostředí: větší rybníky a přehradní nádrže, hnízdo staví v litorální vegetaci, ale někdy i na volné hladině

Výskyt v ČR: tažná (III. a XI.), pravidelně hnízdí na celém území, jednotlivě přezimuje

Stav a početnost v ČR: mírný pokles, 2500–5000 párů

prostý šat

potápka
rudokrká

zobák u kořene žlutý

kontrastně bílé líce
a příuší

rudohnědý krk

Potápka rudokrká (*Podiceps grisegena*)

Velikost: 40–50 cm

Prostředí: rybníky s bohatou litorální vegetací, přehradní nádrže a šterkovny

Výskyt v ČR: tažná (III. a XI.), velmi vzácně hnízdí v severní části území

Stav a početnost v ČR: velmi vzácně nepravidelně hnízdí, 0–3 páry

prostý šat

svatební šat

Literatura:

- ▲ Fjeldsa J. 2004: Grebes, Oxford University Press, Oxford.
- ▲ Svensson L., Mullarney K. a Zetterstrom P. 2012: Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu, Ševčík, Plzeň.
- ▲ Šťastný K., Bejček V. a Hudec K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003, Aventinum, Praha.

Velké tetřeví tokaniště.

Ptačí oblast Východní Krušné hory

Ptačí oblast Východní Krušné hory byla vyhlášena v severozápadních Čechách při hranici se Saskem. Tvoří ji 40 km dlouhý pás o rozloze 16 368 ha na náhorní planině východní části Krušných hor. Hranici ptačí oblasti na jihovýchodě vymezují svahy krušnohorského zlomu, na severovýchodě sousedí s Labskými pískovci. Ve střední části Krušných hor navazuje další Ptačí oblast Novodomské rašeliniště – Kovářská, podél hranic je na saské straně pět menších ptačích oblastí. Nejvyšší bod dosahuje vrcholem Loučné s 956 m n. m., nejnižší sestupuje v oblasti Telnice. Většina území leží v nadmořských výškách mezi 700–850 m, což určuje poměrně chladný a vlhký ráz podnebí.

Podle charakteru krajiny lze celou oblast rozdělit do tří částí. Od jihozápadu zhruba po Moldavu se nachází převážně zalesněné, nejvýše položené území, jehož hlavní část tvoří pánev Flájského potoka, který stejně jako blízká Svídnice odtéká na sever do Saska. Na obých vrcholech Pestrého, Jelení hlavy, Loučné a Bradáčova převažují porosty tzv. náhradních dřevin, které zde byly vysazeny po plošném odumření smrků v druhé polovině 20. století. Kromě nepůvodních jehličnatých druhů, jako je smrk pichlavý, modřín nebo borovice kleč, je tvoří bříza, jeřáb, olše a další listnaté dřeviny. Pouze místy se zachovaly fragmenty starých bukových porostů. V mělkých údolích potoků jsou vyvinuty rašelinné biotopy, které jsou však většinou poškozené plošným odvodněním. Na Flájském potoce byla vystavěna velká přehrada zásobující pitnou vodou hustě zalidněnou Mosteckou pánev. Oblast je velmi řídko osídlena, relativní klid navíc umocňuje existence Flájské obory pro jeleny, kam je vstup omezen.

Druhou část charakterizuje mozaika rašelinišť, lesních porostů, luk a pastvin. Nejvýznamnější rašeliniště jsou v pramenné oblasti Flájského

potoka – Grünwaldské vřesoviště a Velké tetřeví tokaniště – a na mírných svazích Pramenáče a Cínoveckého hřbetu.

Nejvýchodněji položená třetina ptačí oblasti od Fojtovic po Petrovice je velmi otevřená, převažují horské i podmačené louky a pastviny, mozaiku doplňují vřesoviště a krajinu zpestřuje liniová zeleň podél cest a kamenných snosů.

Výskyt vlajkového druhu ptačí oblasti tetřívka obecného je rovnoměrně rozprostřen po její celé ploše. Klíčovými lokalitami jsou rašelinné a podmačené biotopy. Dosud se vyskytuje i v porostech náhradních dřevin, kde nalézá dostatečnou potravní nabídku a vhodné podmínky na pasekách a rozvolněných místech. Zvláštností je výskyt na otevřených bezlesých plochách ve východní části, který je výjimečný i relativně malou nadmořskou výškou.

Pro tetřívka je důležitá přítomnost bobulonosných keřů – borůvky, brusinky, klikvy i vlohyně, stejně jako porosty suchopýru, jehož semínky se živí. V zimě potřebuje hlavně výhony a plody listnáčů, zejména břízy a jeřábu.

Spolu s tetřívky v sousední PO Novodomské rašeliniště – Kovářská a z území na západě

Krušných hor, která již do ptačích oblastí nejsou zahrnuta, lze celkovou početnost tetřívka obecného v Krušných horách odhadnout na 230–260 samců. Součástí populace je i několik desítek ptáků obývajících saskou část pohoří. Početně patří krušnohorská populace mezi nejvýznamnější nejen v ČR, ale mimo Alpy i ve střední Evropě.

O početnosti populace tetřívka a jejích změnách máme poměrně přesné informace díky pravidelnému monitoringu tokajících ptáků, který probíhá každoročně od roku 2000. Ve spolupráci občanských sdružení, České zemědělské univerzity v Praze a Agentury ochrany přírody a krajiny ČR je pokryta celá plocha ptačí oblasti. Z výsledků je bohužel zřejmé, že počet tetřívků od dob vyhlášení ptačí oblasti trvale klesá. Zatímco v roce 2004 se počet kohoutů pohyboval mezi 150–180, v roce 2012 bylo zjištěno pouze 71 kohoutů, aktuálně lze počet odhadnout na 80–100 tokajících samců. Poklesy se podle vysledovaných trendů odehrávají v jakýchkoli skocích, kdy po delším, relativně stabilním období dojde k náhlému úbytku. Příčina tohoto trendu pravděpodobně není jedna, spíš je důvodem celý komplex negativních jevů.

Mezi jednoznačně nejdůležitější patří lesní hospodaření. Nejdříve došlo k odvodnění tetřevího primárního biotopu – rašeliniště a k přeměně přirozených lesů na smrkové monokultury. Po jejich odumření vysvitla tetřeví naděje v podobě porostů na imisních holinách, které více odpovídaly jeho ekologickým nárokům. Na to ptáci reagovali pozitivně, zatímco všude jinde docházelo k úbytku tetřívků, v Krušných horách a dalších podobně postižených pohořích byla početnost stabilní, nebo dokonce vzrůstala. Tento trend vyvrcholil v 90. letech 20. století. V té době došlo ke zlepšení imisní situace a lesníci se znovu vrátili k podpoře monokultur smrku. Porosty listnáčů byly přitom plošně likvidovány. V povodí Flájského potoka došlo dokonce k zalesnění dřívějších luk, nové porosty byly založeny na tokaništích a zcela nevhodně oploceny. Navzdory poznatkům ze Skotska a dalších

Foto: Ondřej Volf

zemí o zabíjení tetřivků chybí na špatně viditelných oploceních horní břevno, které by mohlo mortalitu výrazně omezit. Navíc je třeba neustále řešit žádosti o použití pesticidů na ochranu stromových plantáží před drobnými hlodavci.

Další příčinou úbytku je nepochybně nárůst predátorů tetřivka. Kromě lišky, kun, krkavců a dravců se jedná zejména o prase divoké. Zatímco dříve se v horských polohách prasata vyskytovala minimálně, v současnosti i díky příkrmování je jejich výskyt v biotopu tetřivka celoroční.

Nelze pominout ani zvyšující se návštěvnost hor. Vedou tudy stezky pro pěší i cyklisty, na Cínovci se na horských loukách provozuje golfové hřiště. Ještě větší nápor zažívá oblast v zimě, kdy jsou na husté síti lyžařských tras pořádány závody na běžkách a psích spřežení. Hlavně v zimním období může mít rušení na zesláblé tetřivky zničující vliv.

Zcela aktuální je problém s výstavbou zdrojů obnovitelné energie. Díky neuvážené podpoře nejde jen o větrné elektrárny, ale ve věčně mlhou zahalených horách byly postaveny i elektrárny fotovoltaické. Krušné hory mají z českých pohoří největší potenciál energie větru, takže jsou pro investory velkým lákadlem. Původní plány počítaly s výstavbou několika stovek stožárů, naštěstí se je daří omezovat alespoň mimo biotop tetřivka. Bohužel touha po zisku se nevyhýbá ani komunitě ornitologů, posudek některých lidí vydávajících se za odborníky může poškodit dlouholetou snahu o ochranu evropsky významného druhu. ČSO v současnosti řeší problém s plánovanými velkými projekty větrných elektráren v oblasti Moldavy a na dalších místech.

Tetřivci se bohužel v posledních letech musí vyrovnat i s náporom lidí, u nichž by se dalo předpokládat, že budou spíš usilovat o jejich ochranu. Vzácný druh a jeho atraktivní tok láká pozorovatele a fotografy chovající se mnohdy nevybíravým způsobem a přispívající k rušení ptáků v citlivé fázi životního cyklu. Není výjimkou, když se na posledních místech hromadného toku sejde přes deset českých i německých aut, z kterých trčí objektivy, a po ulovení záběru se bez ohledu na tokající ptáky rozjedou. Je proto třeba apelovat na to, aby tito „milovníci ptáků“ nebyli příslovecným posledním hřebíkem do rakve.

Předmětem ochrany ptačí oblasti je tetřívek obecný, to ovšem neznamená, že se zde nevyskytuje celá řada dalších ohrožených nebo vzácných ptačích druhů. Z horských luk v blízkosti pramenišť, ale i z rašelinišť a někdy i pasek se za teplých nocí ozývá chrástal polní. Ideální podmínky nalézá hlavně ve východní části, jeho početnost v celé ptačí oblasti lze odhadnout na 20–25 samců. Zajímavostí je jeho koncentrovaný výskyt na loukách v Podkrušnohoří, hlavně mezi obcemi Telnice a Libouchec. Na vlhkých loukách můžeme obdivovat zásnubní lety dosud poměrně hojně bekasiny otavní, která zde hnízdí v několika desítkách párů. Méně častá je čejka chocholatá, vyskytuje se však i ve výškách nad 750 m n. m. Noci na rašeliništích a na lesních pasekách oživují rychlé přelety sluky lesní, velmi vzácné i cvrčení lelka lesního nebo zpěv skřivana lesního. Hojný je sýc rousný, a to hlavně v lesích u Fláji a Klínů, kde také díky vyvěšování budek přežívá stálá populace této sovy. Počet hnízdících párů značně kolísá v závislosti na populacích drobných hlodavců, lze jej odhadnout na 30–50 párů. Mnohem vzácnější jsou kulíšek nejmenší a výr velký, kteří zde hnízdí pouze v několika párech. Otevřené prostory na východě jsou domovem vzácných dravců, hnízdí zde pravděpodobně několik párů motáka pilicha a luňáka červeného. V lesích a na loukách je překvapivě hojný fuhýk obecný, řidčeji zastih-

neme fuhýka šedého. Na náhorní planinu zaletuje lovit čáp černý, který má však svá hnízda ukryta v bukových porostech na prudkých svazích krušnohorského zlomu, které jsou již za hranicemi ptačí oblasti. Že se rozsáhlé a zachovalé bučiny na svazích do ptačí oblasti nedostaly, je škoda, protože zde přežívá velká a tradiční populace lejska malého o početnosti desítek až stovek párů.

Díky existenci ptačí oblasti je možné lépe prosazovat některá opatření na ochranu ptáků a přírody. Kromě omezování nevhodných lidských aktivit jde zejména o údržbu a revitalizaci poškozených biotopů. Důležitá je obnova přirozeného vodního režimu na rašeliništích. I přes odpor hospodářských subjektů se to na některých místech daří a doufáme, že to tetřivkům a dalším ptákům umožní přežít. Nezbytnou podmínkou ovšem vždycky bude ohleduplnost lidí nejen k sobě, ale i k ostatním živým tvorům.

Ondřej Volf | pracuje jako zoolog v občanském sdružení Ametyst. Dlouhodobě se věnuje ochraně přírody a krajiny a zkoumání mizejících druhů nebo těch, které to v nejbližší době čeká. Jeho oblíbenými ptačími druhy jsou tetřívek, rorýs a všechny druhy aktivní v noci.

Foto: Petr Šaj (birdphoto.cz)

Chceme-li takovýto pohled na tetřívka obecného dopřát i příštím generacím, je nezbytné chovat se při fotografování a pozorování ohleduplně a ptáky nerušit.

Samice motáka pochopa na hnízdě s mláďaty. Foto: Jiří Bohdal (naturfoto.cz)

Kdo pochopí pochopy?

V předvečer sedmdesátého výročí svého příchodu do východních Čech dostal loni moták pochop dárek v podobě žádosti o výjimky z jeho ochrany. Žadateli byla myslivecká sdružení z východních Čech, jejichž členy zcela oprávněně znepokojují současné početní stavy drobné zvěře.

První hnízdění motáka pochopa v ČR bylo prokázáno v roce 1940. Do roku 1973 byl pro celé tehdejší Československo odhadován počet na 50 hnízdicích párů. Prvním hnízdním mapováním z let 1973–77 byla pro ČR odhadnuta početnost na 250 až 450 párů, mapováním z let 1985–89 na 900 až 1200 párů a mapováním v letech 2001–03 už na 1300 až 1700 párů. Stejně tak rostl podíl obsazených kvadrátů z 22 % v letech 1973–77 na 59 % v letech 1985–89 a 79 % v letech 2001–03. Podobný vývoj měla početnost pochopa i v monitorované části východočeského Náchodska, kde za období 1982–2006 vzrostla o 41 %.

Zcela opačně se vyvíjely populace hlavních druhů drobné lovné zvěře. Při povrchním hodnocení by se tedy mohlo zdát, že také pochop má jistý podíl viny na stavu, kdy lze v dnešní české zemědělské krajině chodit hodiny, aniž bychom se potkali s koroptví, bažantem nebo zajícem. Jak je tomu ale doopravdy?

Vývoj našich divokých populací drobné lovné zvěře je dobře znám a jeho příčiny byly podrobně popsány: Změny v obhospodařování české zemědělské krajiny nejdříve a nejcitelněji zasáhly koroptev polní. V roce 1935 se stavy v někdejším Československu odhadovaly na 6 milionů kusů, ovšem po roce 1950 se pokles početnosti po tvrdých zimách v letech 1939–45 už nezastavil ani po úplném zákazu lovu a v roce 1966 byl počet odhadován už jen na 773 000 ex. V období 1985–89 bylo v ČR odhadem 9000 až 18 000 párů, pro období 2001–03 činí odhad 11 000 až 22 000 párů. Jako hlavní příčiny poklesu se uvádějí scelování pozemků, rozsáhlé monokultury, likvidace rozptýlené zeleně a chemizace. Dnes je na většině území ČR koroptev nehojným až vzácným druhem a v mnoha oblastech prakticky chybí.

Početnost bažanta obecného sice rostla až do začátku 70. let, ale po roce 1979 prudce klesala. Ještě v roce 1971 bylo uloveno 1,2 milionu kusů, ale v letech 1985–89 byl jeho stav 300 000 až 600 000 jedinců a přes intenzivní odchov a vypouštění poklesl v období 2001–03 na 150 000 až

300 000 jedinců. Pokles je přičítán radikálním změnám v obhospodařování zemědělské krajiny s obrovskými lány, výkonnou mechanizací, kontaminací potravních řetězců agrochemikáliemi a snížením pestrosti potravy.

Podle loveckých statistik stoupala v ČR početnost zajíce polního po 2. světové válce s krátkodobými výkyvy až do roku 1973, ale pak rok od roku klesala až k úplnému zastavení odstřelu na konci 70. let. V první polovině 90. let se početní stavy odhadovaly na 450 000 až 480 000 kusů, tedy zhruba pětinu jejího vrcholu na přelomu 60. a 70. let. V období 2000–10 poklesly jarní kmenové stavy z 375 966 kusů na 289 400 kusů (vdb.czso.cz). Pád populací je připisován celkovému zhoršení podmínek přírodních prostředí a dalším antropickým vlivům včetně nevhodného lovu.

Výrazný a dobře zdokumentovaný růst početnosti hnízdní populace pochopa spadá až do období, kdy měly hlavní druhy drobné zvěře zhroucení populací už za sebou. Proč se tedy tak „dobře“ dařilo pochopovi i v dobách, kdy části jeho potencionálních zdrojů potravy výrazně ubývalo? Odpověď hledejme v potravních preferencích pochopa. Novější komplexní analýzy jeho potravy chybí. Na základě pozorování v hnízdech a rozborů obsahu žaludků provedených v první polovině minulého století (tedy v době hojnosti drobné zvěře) ve střední Evropě tvořili savci 46 %, ptáci 44,9 % a ostatní živočichové 9,1 %. Ze savců bylo 162 drobných hlodavců s hraboši na prvním místě, 16 mladých a 2 dospělí zajíci, 4 mladí králíci, 3 sysli, potkan a křeček. Ptáků bylo 36 druhů; 22 koroptví a 11 mladých bažantů a více než 10 racků chechtavých, mladých lysek černých a mladých skřivanů polních. Zásadní změny, jimiž kulturní krajina za posledních zhruba 50 let prošla, přinesly zlepšení a rozšíření životních podmínek pro hraboše polního a některé další druhy drobných savců. Vyšší zastoupení rejška obecného a hraboše polního ve vývrzcích sovy pálené indikuje vyšší stupeň kulturního zesteplení krajiny. Časová shoda rozšiřování a nárůstu početnosti motáka pochopa s těmito změnami krajiny jistě není náhodná. K významným predátorům hraboše polního patří také naše nejrozšířenější šelmy kuna skalní, kuna lesní a liška obecná. I jejich početnost se v posledních desetiletích prokazatelně zvyšuje.

Dramatickou proměnu naší krajiny po 2. světové válce můžeme demonstrovat na příkladu obce Bohuslavice nad Metují. Obrázky 1 a 2 (kontaminace.cenia.cz) srovnávají strukturu zemědělské půdy v katastru obce v letech 1953 a 2012. Není snad ani třeba komentář k rozhodování o tom, který typ krajiny plní lépe základní biologické a technické funkce. V pamětních knihách obce Bohuslavice se však už v zápise za rok 1958 píše o likvidaci keřů a remízů a o téměř už vymizelém chocholouši. Změny přicházejí postupně, a tak ještě v roce 1963 bylo v místní honitbě o výmě-

ře 1286 ha v nadmořské výšce asi 270–330 m střeleno 700 zajíců a 570 bažantů, 210 zajíců navíc odchyceno pro export a početnost už tehdy nelovené koroptve byla odhadována na 250 kusů. Zápis za rok 1969 sice informuje, že bylo střeleno už jen 497 zajíců a 95 odchyceno, ale zvýšil se počet ulovených bažantů na 795 kusů a počet koroptví byl odhadnut na 200 až 300 kusů. Porovnejme tato čísla s nejnovější statistikou pro celý Královéhradecký kraj, kde bylo v letech 2009–11 uloveno pouze 6419, 4294 a 2382 zajíců. Ve stejném období bylo v kraji každoročně loveno okolo 48 000 bažantů, ale jednalo se v naprosté většině o uměle odchované

Foto: Tomáš Diviš

Stále větší plochy orné půdy připomínají ještě na konci května spíše step nebo poušť a pro většinu živočichů nejsou zdrojem potravy ani úkrytu.

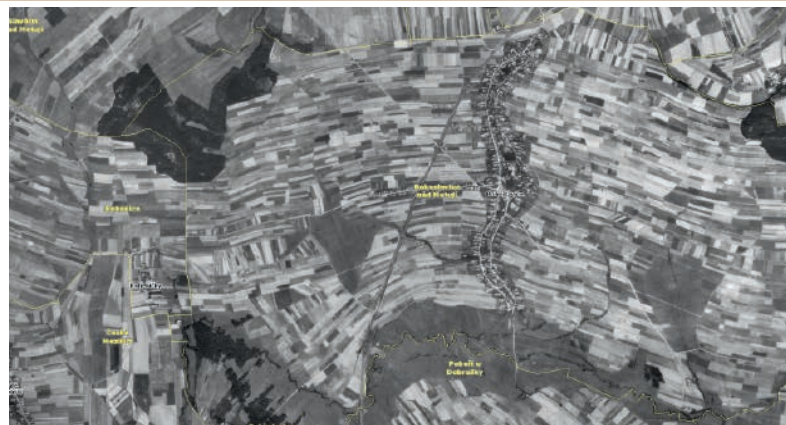
Foto: Tomáš Diviš

I na mírně svažitém lánu osetém kukuřicí splavila gravitační voda z přivalových srážek nejcennější jemnou minerální frakci a organickou složku půdy až k okraji pozemku podél polní cesty.

Foto: Tomáš Diviš

Jemné a lehké složky ornice porost kukuřice neudrží ani za běžných letních bouřek. Sjízdnost komunikací pak musí být rychle obnovována úklidem povrchu vozovky a odtěžením nánosů z příkopů.

Katastr Bohuslavice nad Metují – stav 1953 (Zdroj: kontaminace.cenia.cz)

Katastr Bohuslavice nad Metují – stav 2012 (Zdroj: kontaminace.cenia.cz)

ptáky; jarní kmenové stavy však klesaly z 14 524 na 12 662 a 11 887 kusů (czso.cz). Moták pochop velmi pravděpodobně v katastru obce Bohuslavice až do konce 60. let vůbec nehnízdil. Teprve v roce 1967 byl totiž obnoven rybník Tuří, jehož část zasahuje i do severozápadního výběžku katastru obce. Vhodné podmínky se na něm vytvářely postupně, ale v polovině 80. let na lokalitě hnízdilo okolo 8 párů, a nejvíce dokonce 12 párů. V současnosti na Tuří evidují 4 až 5 párů. Na ostatním území katastru trvalé podmínky pro hnízdění pochopa chybí.

Je zcela zřejmé, že redukce příležitostných predátorů drobné zvěře k obnově její početnosti nepovede a nevedlo by k ní ani jejich úplné vyhubení, nemluvě o nepředvídatelných důsledcích takového kroku. Chyby se dalšími chybami napravit nedají. I probíhající změny české krajiny se ukazují být problematické nejen z pohledu ekologického, ale i z hlediska protipovodňové ochrany státu. Kdo se krajinou často pohybuje a žije s ní, ví, o čem je řeč. Plochy dlažby, betonu a asfaltu a výměry oseté kukuřicí i na svažitých pozemcích stále rostou. To je dobrá zpráva snad jen pro prase divoké, které bylo ještě v 70. letech v ČR na mnoha místech spíše vzácností. Ovšem jen za období 2000–10 jarní kmenové stavy prasete rostly ze 43 771 kusů na 60 338 kusů a ještě mnohem nápadněji se za shodné období zvýšil odstřel z 68 472 kusů na 144 184 kusů (vdb.czso.cz). Prase má v živočišné složce potravy vedle bezobratlých také hlodavce, násady ptáků a mláďata obratlovců. A tak když prasata zjara a začátkem léta přes den „čekají na kukuřici“ v rákosinách, likvidují sice i hnízda pochopa, ovšem násady nebo mláďata drobné zvěře také.

Pochop, drobná zvěř, hraboši a ostatní živé složky prostředí vždy reagují přirozeně i na nepřirozený stav krajiny. Návrat k prvorepublikové podobě české krajiny je nereálný, ale rehabilitace zničených nebo poškozených základních biologických a technických funkcí krajiny je nejen možná, ale i nezbytná.

Tomáš Diviš | se již více jak 20 let intenzivně specializuje na rozšíření, početnost, ekologii a etologii dravců a sov. Aktivně spolupracuje na mapovacích a monitorovacích programech ČSO – JPSP, zimní sčítání vodních ptáků, Atlas ptáků Krkonoš a dalších. Dlouhodobě také pracuje ve výboru VČ pobočky ČSO.

Hnízdiště břehulí vzniklé díky povodním ohroženo snahou o rychlou nápravu škod

Břehule jsou v České republice téměř zcela vázány na hnízdní stěny vzniklé a udržované lidskou činností. Výjimkou jsou pouze nemnohé řeky na východě republiky – Morava, Dyje, Bečva, Odra a Olza. Nevelké množství břehulí hnízdí pravidelně i na Orlici ve východních Čechách a na Litavce na Příbramsku. Podobná hnízdiště jsou „bezúdržbová“, obnovující se samovolně vodní erozí při zvýšených průtocích. Naopak hnízdní stěny vytvořené člověkem se spontánně udržovat neumí a bez pravidelných nebo alespoň občasných zásahů člověka brzy zanikají.

Po prvních velkých povodních, roku 1997, se podařilo zachytit velké nově vzniklé hnízdiště v březích Bečvy u Oseka a ochránit tento úsek řeky před opětovnou regulací. Řeka dnes v daném místě tvoří krásný meandr a břehule zde dodnes mají početnou kolonii.

Po letošních červnových povodních došlo k podobnému jevu u Králova Dvora na okrese Beroun. Nedaleko průmyslové zóny zde na říčce Litavce vlivem vodní eroze vznikla na počátku června pěkná kolmá hnízdní stěna, ve které obratem zahnízdlily desítky párů břehulí, pravděpodobně

**Pták roku
2013**

Foto: Petr Kunčík (kuncikfoto.kx.cz)

ně vyplavených velkou vodou ze svých nedalekých hnízdišť, například z početné kolonie na staveništi golfového hřiště u soutoku Berounky s Vltavou. V okolí královédvorské kolonie již během června začaly probíhat intenzivní práce na sanaci koryta, samotná hnízdní stěna ale zůstala nepoškozena a její existence byla zaznamenána pracovníky AOPK. V současné době probíhá jednání s Povodím o zachování břehové nátrže ve stávající podobě (nad nátrží se nenachází žádné nemovitosti), popřípadě o její sanaci formou kolmé stěny s vloženými zaslepenými drenážními trubkami. Pokud bude schválena alespoň jedna z výše uvedených variant, bude to pořád jen jeden z mála případů, kdy se popovodňová protierozní opatření podaří skloubit se zájmy ochrany přírody a vytvořit nové stabilní hnízdiště této zákonem chráněné vlašťovky.

➤ Petr Heneberg

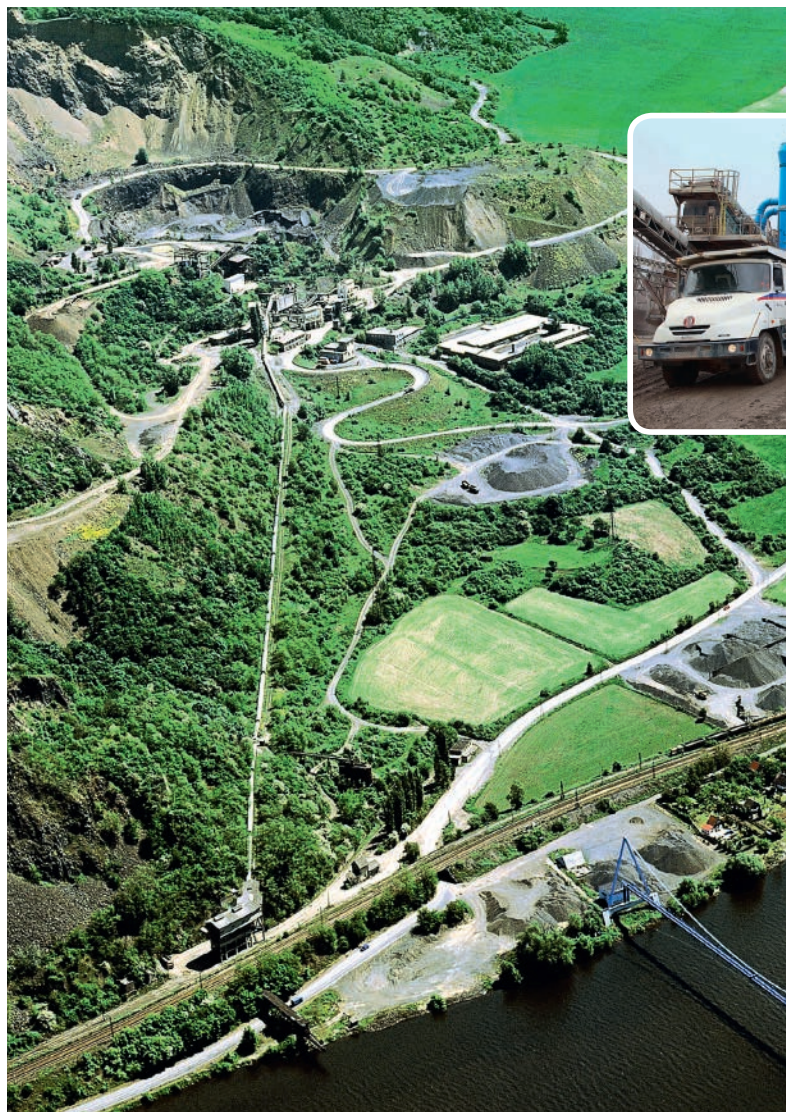
Kolonie břehulí v březích řeky Bečvy u Oseka nad Bečvou.

Foto: Zdeněk Vermouzek

inzerce

www.euroviakamenolomy.cz

www.eurovia.cz

Na společné cestě

Skupina **EUROVIA CS** již podruhé získala ocenění **Stavební firma roku**. To potvrzuje úspěšnost na stavebním trhu, které společnost dosahuje díky své regionální působnosti. Znalost místního prostředí a schopnost flexibilně reagovat na specifické místní požadavky klientů z ní činí významného dodavatele ve všech krajích České i Slovenské republiky.

Součástí stavební Skupiny EUROVIA CS je i společnost **EUROVIA Kamenolomy, a.s.**, patřící k významným a tradičním výrobcům a dodavatelům drceného a těženého kameniva. Společnost je současně lídrem v dodávkách drceného kameniva na českém trhu. Inovací ve společnosti je připravovaný prodej recyklovaných materiálů v okrese Praha-západ, kterým rozšíří již nyní vysoký standard sortimentu a služeb, a zapojí se tak aktivněji do šetření neobnovitelnými zdroji.

Jak vést ornitologický deník

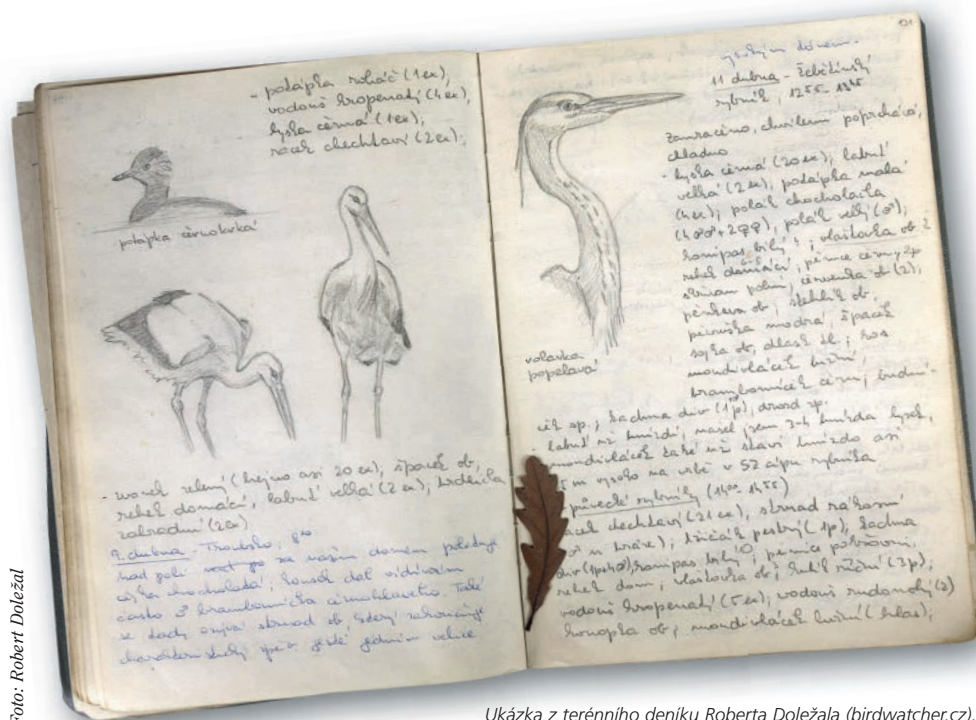

Foto: Robert Doležal

Ukázka z terénního deníku Roberta Doležala (birdwatcher.cz).

Proč si vést deník? Chodíme-li pravidelně do přírody, časem pocítíme potřebu zaznamenávat si, co jsme viděli. Pomůže nám to odpovědět na otázky: *Viděl jsem tohoto ptáka už někde v okolí? Bylo tu někdy víc ptáků než dnes? Je dnešní nálezhnízda skutečně nejčasnějším?* Pravidelně vedené záznamy nám ale pomohou odhalit i to, co v okamžik pozorování ještě nemůžeme vědět – například *Kdy jsem letos viděl poslední rorýse? Kdy v okolí naposledy hnízdil druh, který již zcela vymizel?*

Pravidelná dokumentace, zvláště pokud se o ni podělíme prostřednictvím webových databází (například avif.birds.cz), má nesporný význam i pro budoucí zpracování. Naše záznamy přispějí k vědeckému poznání, o kterém se nám v současnosti nemusí ani zdát (podobně jako se sběratelům ptáků v 19. století ani nezdálo o genetických analýzách, kterým slouží muzejní preparáty dnes). V neposlední řadě pomáhá důsledné vedení záznamů zlepšit naše schopnosti určování ptáků. Abychom mohli něco zapsat, musíme si to řádně uvědomit, a tedy i zapamatovat.

Dobře vedené deníky mají i svoji estetickou a po čase i historickou hodnotu. Čtení deníku s odstupem řady desetiletí je pak skutečným návratem do minulosti.

Jak na to?

Přírodovědný deník nemá pevnou osnovu a můžeme do něj zapisovat cokoliv. Několik údajů je ale pro další využití nezbytných. Kromě jmen pozorovaných živočichů či rostlin to jsou lokalita, datum a čas pozorování.

Datum zapisujeme vždy kompletní, ve tvaru den, měsíc a rok. Čas pozorování zapisujeme intervalem, tedy dobu začátku a konce pozorování (například 8.30–10.00). Je totiž rozdíl, jestli jsme pozorování věnovali pět minut nebo půl dne.

Druhý údaj, který nesmí chybět, je přesné označení lokality. Jak podrobné označení zvolíme, záleží

na účelu a okolnostech. Náhodnému návštěvníkovi Beskyd postačí jako lokalita „Radhošť a okolí“, místní ornitolog bude rozlišovat údolí jednotlivých potoků. Označení lokality by mělo být zcela jednoznačné, nejlépe doplněné názvem nejbližší obce a okresem. Kdokoliv by měl být později schopen lokalitu přesně a nepochybnitelně nalézt. K tomu velice pomůže i zapsání souřadnic podle GPS, pokud máme tu možnost. Samotné souřadnice ale rozhodně nestačí, protože přepíšeme-li se v jedné číslici, bez slovního označení na chybu budto nepřijedeme vůbec, nebo ji, v lepším případě, nedáme schopni opravit.

Počasi ovlivňuje chování ptáků, mnoho lidí si jej proto zaznamenává. Zcela nezbytné to ale není, údaje o počasí lze dnes i zpětně dohledat na internetu. Většinou uvádíme odhad teploty, oblačnost, sílu větru a srážky. Pro odhad síly větru se výborně hodí Beaufortova stupnice (viz www.birdlife.cz/Beaufort.html). V zimě může být důležitý záznam o výšce sněhu, při nočním pozorování nás většinou zajímá fáze měsíce.

Všechny doposud uvedené údaje tvoří jakési záhlaví, měli bychom je zapsat ihned po příchodu na lokalitu. Pak již zapisujeme pozorované ptáky, většinou v pořadí, ve kterém jsme je určili či spočítali. Podle okolností, a s ohledem na případné další využití záznamů, můžeme kromě jmen zaznamenávat i celkové počty a počty jedinců v různých kategoriích věku a pohlaví nebo poznámky o chování ptáků. Pokud jsme našli hnízdo či pozorovali

Diktafon

Použitelnou alternativou terénního deníku je diktafon, skrývá ale jedno velké nebezpečí. Pokud nepřepíšeme nadiktované údaje ihned po návratu do databáze nebo do papírového deníku, dost pravděpodobně je již nepřepíšeme nikdy a výsledek je stejný, jako kdybychom si žádné záznamy nevedli. Při použití diktafonu tedy platí, že první věcí po návratu z terénu je vždy přepis pozorování.

jiný projev nasvědčující hnízdění, měli bychom to zaznamenat vždy. Zapisujeme přesně pozorovanou skutečnost, nikoli naši interpretaci. Pokud jsme viděli samičku s potravou v zobáku, zapíšeme si samičku s potravou v zobáku. Kdybychom zapsali krmení mláďat, již jde o nežádoucí interpretaci, protože předávání potravy mladým jsme přímo neviděli.

Velmi důležitá je poznámka, zda je náš záznam kompletním seznamem všech pozorovaných druhů, nebo zda jsme se soustředili třeba jen na vodní ptáky. Až budeme později takové záznamy zpracovávat, budeme vědět, že pokud v seznamu nemáme koňadra nebo kosa, není to proto, že na lokalitě nebyli, ale proto, že nás v danou chvíli nezajímali.

Podle povahy autora může být deník stručným zápisem nejdůležitějších skutečností, nebo literárním a výtvarným dílem s barvitým líčením okolností a s ilustracemi. Rozsáhlejší popis a třeba jednoduchý, schematický náčrt se hodí při pozorování druhů, které nejsme schopni přímo určit.

Za zmínku stojí i tak prozaické věci jako typ tužky nebo sešitu, kde si záznamy vedeme. Vhodné je psát obyčejnou tužkou nebo kvalitní a vyzkoušenou propiskou, abychom mohli psát i na vlhký papír. Jakékoli inkousty založené na vodní bázi jsou zcela nevhodné, lihově fixy se zase rády propíjejí. U tužky také méně hrozí, že přestane psát úplně. Každou tužku ale můžeme ztratit, hodí se proto mít s sebou náhradní. Velikost zápisníku záleží na nás. Menší se lépe nosí, lépe ztrácí a hůř se v nich něco hledá, velké jsou v terénu neohrabanější, v případě ztráty přijdeme o víc záznamů, ale po čase je pohodlnější mít jeden zápisník pro každý rok nebo dokonce za několik let.

Pozorování ptáků by mělo být především radostí, deník pozorování nám tuto radost umožní uchovat a sdílet s ostatními.

Zkratky

Samec: M nebo ♂ (z anglického *male*)

Samice: F nebo ♀ (z anglického *female*)

Pár: † (nepoužíváme písmeno P, protože při psaní rukou se může splést s písmenem F)

Jména druhů: obecně srozumitelné jsou trojpísmenné zkratky odvozené od vědeckých jmen, např. TUR MER = kos černý, FRI COE = pěnkava obecná.

Zdeněk Vermouzek | je ředitelem ČSO. Věnuje se i Jednotnému programu sčítání ptáků, ilegálnímu pronásledování ptáků a faunistické databázi.

labuť zpěvná

volavka bílá

Za můj vztah k přírodě vděčím svým rodičům, kteří mne a mé bratry nenechali běhat po sídlišti nebo se hodiny dívat na televizi, ale jezdili s námi k rybníkům v Poodří a do beskydských lesů. Tam jsme se učili poznávat první ptačí druhy a přírodu vůbec, dodnes vzpomínám na svůj první pohled dalekohledem na pěnkavu či pozorování volavky bílé.

Fotografování ptáků bylo pro mne a bratra Dušana jen logickým pokračováním, otec coby nadšený fotoamatér měl doma několik fotoaparátů, což pro nás byla výzva. A tak na břehu říčky Ondřejnice vznikl první snímek ledňáčka, ptáka, který nás svou barevností fascinoval. Z krytu ze starého vojenského stanu, fotoaparátem Flexaret

Foto: archiv autora

pisila čáponohá

přes dalekohled, na černobílý ORWO 21 DIN. Po vyvolání negativu byl sice problém najít ptáka na políčku filmu o velikosti 6×6cm, ale byl tam.

Od té doby uplynulo ve výše zmíněné říčce hodně vody, otec už nežije, ale to fotografické nadšení z dětství zůstalo. A tak považuji za smysluplné investovat nemalé peníze do fotografického vybavení a benzínu nebo třeba rozvíjet fantazii při vysvětlování manželce, proč je dobré být příští týden na severovýchodě Polska, nebo naopak se potit v krytu na jihu Maďarska. A to i přes určitou přesycenost internetu fotkami ptáků, protože zážitky prožité při fotografování člověk na internetu nenajde. Tedy najde, ale jen zážitky, popsané jinými...

jespák bojovný

Kruti hlavový hlavolam

aneb nad čím krutí hlav kroužil hlavou

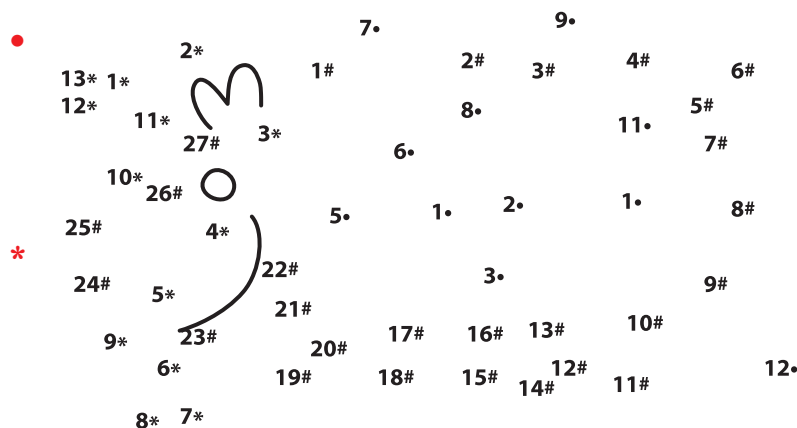
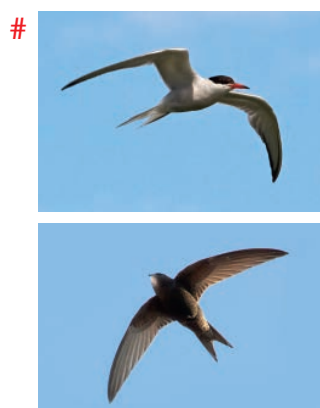

Milé děti, hnízdění je za mnou. Počasí bylo tak příšerné, že jsme měli plnou hlavu starostí o naše potomky. Než se vydám na jih, nabídnu vám malé ohlédnutí za letošním „Ptákem roku“ – břehulí říční. Ostatně se už vydatně rozhlížím, zda její hejnska neuvidím. Vždyť táhneme na zimoviště ve stejnou dobu.

A/ Ohlédnutí za břehulí pro šikovné předškoláky a nejmladší školáky

Poznáte, na které fotografii je břehule říční? Značky u její fotografie vyhledejte v obrázku a pospojujte ve správném pořadí. Získáte siluetu zvířete, které žije na zimovišti břehulí v Africe. Kdo je to?

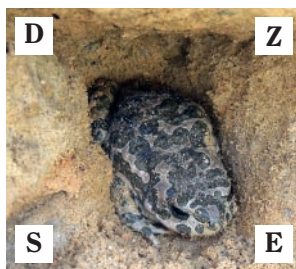
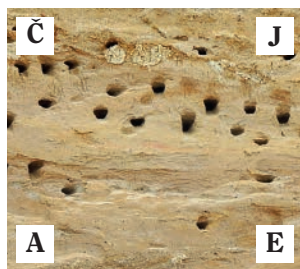
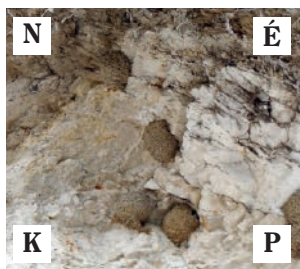
Lámu si hlavu s tím, kdo je na zbývajících fotografiích? Už jste je někdy viděli? Napište mi nebo nakreslete obrázek o vašem setkání s nimi.

B/ Ohlédnutí za břehulí pro zkušenější školáky

Vyberte fotografii, která nejlépe odpovídá zadání, a do okének v tabulce opište písmenka z rohů fotografie ve shodném pořadí:

1	Hnízdní kolonie břehulí říčních.		
2	Živočich, který stejně jako břehule může žít v prostředí pískoven.		
3	Tělní pokryv břehule říční.		

Tajenku získáte, když si přčtete sloupceky ve vyplněné tabulce shora dolů. Je to kroužkováním doložené zimoviště našich břehulí v Africe.

Tož, luštěte, ať mi stihnete poslat řešení ještě před mým odletem do Afriky.

Váš Krůta

Pište na cso@birdlife.cz nebo na adresu ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5.
Text: Vladka Sládečková. Foto: V. Sládečková, D. Boucný, M. Manske a T. Hisgett.
Tajenka křížovky v čísle 2/2013: Inkubace.
Správné řešení: 1 – Natura, 2 – IBA, 3 – monitoring, 4 – sokol, 5 – klesá, 6 – zvonohlík, 7 – racek, 8 – karbofuran.

MÁTE BEZPEČNÁ SKLA?

AUTOBUSOVÁ ZASTÁVKA

Podívej, kosák, nemá ptáci' chřipku?

Ná, ten narazil do skla zastávky. Na skle je ještě fliček...

U nás v kanceláři také hynou ptáci. Architekt nepovolil dodatečná zabezpečení.

Škoda, že je to nikdo neučí...

Z OKNA AUTOBUSU

Mrkni na tu protihlukovou stěnu!

Pěkný! Svislé proužky samolepek s UV efektem necelých 10 cm od sebe - jak psali na internetu. A siluety ptáků hustě vedle sebe.

U PŘÁTEL

Úplný ptací raj...

I velká okna domu a skleník jsme polepili, aby ptáci zbytečně neumírali, ale ptáci narážejí dál...

A dali jste samolepky zvenčí? Jinak to nemá smysl...

Polní periodické rozlityny jsou typickým biotopem stepních druhů velkých korýšů a významným potravním refugiem bahňáků a vrubozobých ptáků. Dub nad Moravou, letní aspekt.

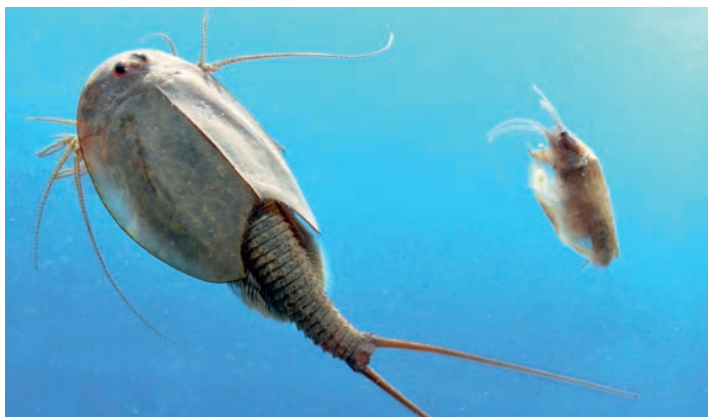
Velcí korýši a ptáci aneb stravenky za letenku

Mezi velké korýše řadíme čtyři skupiny lupenonožců – žábronožky, listonohy, škeblovky a hrašníky. Jejich společnými znaky je evoluční starobylost (prvohory), značná velikost těla (řádově centimetry) a obligátní stanovištní vazba na vysychavé vodní biotopy. V České republice bylo dosud zjištěno 12 druhů, přítomnost několika dalších není vyloučena. Všechny naše žábronožky a listonohy patří mezi zákonem chráněné živočichy v kategorii kriticky ohrožených druhů.

Velcí korýši obývají periodicky zvodňované stojaté vody. Jedná se zejména o aluviální tůně, rozlityny na polích a kaluže na cestách. Specifickými biotopy velkých korýšů jsou louže na tankodromech a plůdkové rybníky. Všechny uvedené biotopy jsou vyhledávány také řadou druhů ptáků – jako místo odpočinku, zdroje vody a potravy. A tady se dostáváme k velmi zajímavému ekologickému vztahu ptáků a velkých korýšů. Obě skupiny živočichů se navzájem potřebují, i když každá úplně jinak. Biotopy velkých korýšů,

zejména ty plošně větší, představují významné tahové zastávky ptáků, především bahňáků a vrubozobých. Korýši jsou pro migrující ptáky nutričně a energeticky významným zdrojem potravy, a to často v období jejího obecného nedostatku, např. brzy z jara. Vyskytují se navíc často v obrovských masách, takže jsou periodické vody pro opeřence doslova prostřeným stolem. Velkými korýši se živí kulíci, břehouši, vodouši, jespáci, čejky, husice liščí, čírka obecná, ale i kachna divoká, z pěvců např. konipas bílý a luční. Význam periodických vod pro ptactvo stále narůstá s klesající biologickou atraktivitou jiných typů vodních biotopů, u nás zejména rybníků, degradovaných intenzivním hospodařením.

Pro velké korýše jsou ptáci stejně nenahraditelní. Korýši nejsou schopni aktivně migrovat mezi vodními biotopy. K tomuto účelu slouží řada přírodních, ale dnes již také antropogenních činitelů. Nejvýznamnějšími přírodními vektory šíření korýšů jsou povodňová voda, vítr a aktivně migrující živočichové, jako jsou draví vodní brouci, obojživelníci, savci a zejména ptáci. Ptáci s sebou nepřenášejí samotné živočichy, ale jejich diasporu – vajíčka. Ta se vyznačují velkou odolností proti nepříznivým životním podmínkám, dobře snášejí vyschnutí, mraz, a dokonce průchod zažívacím traktem ptáků.

Listonoh letní (cca 5 cm) a škeblovka rovnohřbetá (cca 1 cm) patří mezi letní stepní druhy velkých korýšů. Často spolu osídlují i plůdkové rybníky.

Žábronožka sněžní je jarním druhem z aluviálních tůň. Na fotografii je dospělá samice se zralými vajíčky, umístěnými ve vaječném vaku. Skutečná velikost 2 cm.

Do něj se vajíčka dostanou pozřením samice koryše. Zatímco koryš je stráven, vajíčka bez poškození prochází traktem a spolu s trusem mohou být zanesena na jinou lokalitu. Ptáci přenášejí vajíčka koryšů také na svých končetinách a na peří, a to na extrémně velké vzdálenosti. U bahňáků se předpokládá přenos na vzdálenost až 1500 km. Ptáci tak přispívají k udržování vnitrodruhové genetické diverzity koryšů a k jejich šíření na nové, dosud neobsazené lokality.

Vysychavé vody s výskytem velkých koryšů jsou v globálním měřítku velmi ohroženým typem biotopu. Přitom jejich význam pro migraci ptáků a ochranu jejich populací je nepopiratelný. Tato různorodá stanoviště s přirozenou absencí rybí obsádky mají i řadu dalších biologických přínosů. Slouží jako rozmnožiště obojživelníků, jsou refugiem pro vzácné a ekologicky vyhraněné druhy vodních bezobratlých a mokřadních rostlin. Nadšenců z řad amatérských i profesionálních biologů, cíleně se věnujících výzkumu periodických vod a velkých koryšů, je u nás prozatím hrstka. Příčinou je časová i prostorová nestálost periodických vod, často také jejich špatná přístupnost a nízké povědomí o jejich významu v krajině. Řada zajímavých lokalit tak stále čeká na své objevení. Právě ornitologové jsou často jedinou skupinou biologů, která tato stanoviště v rámci své odborné činnosti systematicky navštěvuje. Apelujeme proto na ornitology,

aby se při své terénní práci zaměřili také na možný výskyt velkých koryšů. Tyto živočichy lze občas pozorovat i pouhým okem. V kalné vodě, která často indikuje jejich přítomnost, je možné je ulovit pomocí akvárijní sítky či kuchyňského cedníku. Determinace koryšů na druhovou úroveň není s výjimkou listonohů snadná a v současnosti bohužel neexistuje snadno dostupný klíč k určování našich druhů. Při objevu velkých koryšů proto postačí zaznamenat datum a místo nálezu (ideálně geografické souřadnice) a pořídit fotografii lokality, případně i samotných koryšů. Informace o nálezu lze zaslat na adresu velcikorysi@seznam.cz. Nález bude zařazen do databáze, jež bude součástí připravované knižní publikace o rozšíření, ekologii a ochraně našich velkých koryšů. Znalost o výskytu této nesmírně zajímavé a ohrožené skupiny živočichů může významně přispět také k ochraně (nejen) migrujícího ptactva.

Lukáš Merta je biologem na volné noze. Věnuje se posuzování vlivů záměrů na živou přírodu a revitalizaci vodních ekosystémů. Specializuje se na výzkum a ochranu vodních živočichů. Spolupracuje s PřF Univerzity Palackého v Olomouci, kde také žije.

Znamenala letošní nepřízeň počasí pro ptáky katastrofu?

První polovinu letošního roku lze z hlediska úspěšnosti hnízdění většiny ptačích druhů bez nadsázky označit za katastrofální. Tři epizody chladného počasí (přelom zimy a jara, přelom května a června a konec června), provázeného navíc vydatnými sněhovými a dešťovými srážkami, znamenaly pro dospělé ptáky a především jejich mláďata těžkou zkoušku.

Již dlouhá zima se sněhovou pokrývkou a celodenními mrazy i v nížinách vedla v březnu a dubnu k zastavení tahu a setrvávání velkých počtů severovýchodních ptáků či jedinců ze severnější hnízdících populací po delší dobu na našem území. Hejna kulíků zlatých na polích čítala u nás nevidaných počtů až stovek jedinců, zaznamenaná byla i velká hejna kormoránů velkých, čejek chocholatých či skřivanů polních. Skutečně fatální následky ale měla vysoká sněhová pokrývka pro táhnoucí drozdy. Např. v jižních Čechách byly o Velikonocích, kdy napadlo 10–15 cm sněhu, nalézány desítky vyhublých uhynulých ptáků. Do tohoto nečasu navíc přilétaly další stěhovavé druhy a hned počátek sezóny pro ně znamenal období strádání. Přesto se zdálo, že hnízdící sezóna by mohla být úspěšná, jak naznačovala početnost drobných pěvců na prvních kontrolách v rámci akce CES nebo vysoká početnost vlaštovek na pravidelně kontrolovaných hnízdištích. Druhá epizoda chladného a deštivého počasí v Čechách na přelomu května a června však znamenala pro mláďata z prvních hnízdění katastrofu. Houfně hynula mláďata budkových druhů a u dlouhodobě sledovaných kolonií vlaštovek v jižních Čechách (kolem 150 hnízdících párů) činila mortalita mláďat na hnízdech 90%! Nejinak tomu bylo u čápů bílých. Podle vedoucího skupiny pro výzkum brodivých Stanislava Chvapila se v jižních Čechách jednalo o nejhorší rok za období 44 let, po které se věnuje kroužkování a monitoringu tohoto druhu. Podobná situace byla i ve východních Čechách – v Pardubickém kraji odchovalo 58 párů do vzletnosti pouhých 20 mláďat, v Královéhradeckém pak 71 párů

Smutná bilance uhynulých ptáků z území Plzně za dva dny 6. a 4. 6. 2013 v období dlouhotrvajících deštů (32 rorýsů obecných, 5 jiříček obecných a 3 sýkory koňadry). Jde však o zlomek množství ptáků, kteří byli předáni do záchranné stanice v Plzni.

45 mláďat. V západních Čechách bylo na území okresů Domažlice, Tachov a Plzeň-sever na 33 obsazených hnízdech odchováno pouze 21 mláďat. Pro část čapích mláďat, přeživších počátek června, se bohužel stalo osudnými několik deštivých dnů na konci měsíce.

I když se jedná o smutné zprávy, přece jen jsme i v nedávné minulosti podobnou (i když zdaleka ne tak katastrofální) úmrtnost mláďat v souvislosti s chladným „medardovským“ počasím zažili. Skutečná pohroma, kterou neznají ani pamětníci, však postihla populaci rorýsů obecných. V době vrcholících záplav, deštů a chladného počasí v první červnové dekádě byly nacházeny desítky uhynulých dospělých rorýsů – na chodnicích ve městech, ale především na silnicích. Nízko letící zesláblí ptáci, pokoušející se lovit hmyz, se v tomto případě stávali obětí srážky s automobily. Např. 3. června bylo na 5–6 km dlouhém úseku silnice u Duchcova na Teplicku zaznamenáno 30 rorýsů sražených automobilem. Do faunistické databáze ČSO bylo v tomto období zapsáno 55 případů nálezů 119 mrtvých či zesláblých rorýsů, další

desítky pak byly hlášeny ze záchranných stanic. Smutnou bilanci pak podtrhly kontroly hnízdišť koncem června a v červenci. Např. v kolonii v Dobřanech na Plzeňsku, kde hnízdí kolem 25 párů, bylo nalezeno 20 mrtvých dospělých ptáků na hnízdech s vejci, z nichž 9 bylo označeno kroužky. Jednalo se o ptáky min. 4–9 let staré, nejstarším uhynulým jedincem pak byl 13letý pták, označený již jako hnízdící v roce 2000. Místo obvyklých 50–70 mláďat jich zde letos kroužkovatel Miloš Paisker označil pouhých 9! Podobné výsledky hlásil Jakub Mráz z Lomnice nad Lužnicí na Treboňsku. Při kontrole místní kolonie našel 14 uhynulých ptáků na hnízdech (některé samice s nesneseným vejcem v těle) a ani jediné mládě. Je pochopitelně obtížné odhadnout, kolik rorýsů u nás počátkem června uhynulo (nalezené počty představují jistě pouze pověstnou „špičku ledovce“), ale zřejmě se jednalo až o tisíce ptáků. V menší míře byli zaznamenáni i uhynulí dospělci jiříček a vlaštovek a dalších hmyzožravých druhů. Nepřízeň počasí zaskočila i potravního specialistu včelojeda lesního. Jenom ze třech záchranných stanic v Plzni.

Foto: Archiv DES OP Plzeň

Loňské mládě včelojeda lesního, nalezené v lesích u Nečetin (PS) vyčerpané a vyhladovělé, sedící na lesní cestě. Uhynulo na následky celkového selhání organismu.

ných stanic ve středních a západních Čechách (Hrachov, Rokycany, Plzeň) bylo z počátku hlášeno 7 mrtvých či zesláblých jedinců.

Po umoudření počasí začaly v ornitologické obci diskuse, zda se neúspěšná hnízdní sezóna

promítne do početnosti druhů v následujících letech. Na tuto otázku nám mohou odpovědět výsledky projektů, do kterých se členové ČSO zapojují (JPSP, kroužkovací projekty CES a RAS). Lze se ale domnívat, že v dlouhodobém měřítku nepůjde o katastrofu. Většina drobných pěvců hnízdí dvakrát v sezóně a je schopna produkovat náhradní snůšky, a výpadek jednoho hnízdění proto populaci nemůže ohrozit. Zvýšený úhyn byl zaznamenán především na západě republiky, na Moravě bylo tentokrát počasí přece jen přívětivější. V případě dálkových migrantů (např. vlaštovek) díky výzkumu britských ornitologů víme, že početnost dospělých ptáků nesouvisí ani tak s produkcí (hnízdění úspěšností) populace v předchozím roce, ale s klimatickými podmínkami a přežíváním na zimovištích v Africe. Africké sucho s nedostatkem hmyzu znamená v následujícím roce málo vlaštovek na hnízdištích, deštivé počasí s dostatkem potravy naopak jejich hojnost. Negativně by se letošní sezóna neměla projevit ani u dlouhověkých čápů bílých, u nichž dospělí nebyli postiženi. Jediným druhem, který vzbuzuje otazníky, tak zůstává rorýs obecný, který letos nejenže vyvedl minimum mláďat, ale mortalita navíc postihla i část dospělé populace.

Tyto katastrofické zprávy, jakkoli jsou pro

milovníky ptáků a veřejnost šokující, odvádějí pozornost od zásadní příčiny úbytku ptáků. Tou v žádném případě není krátkodobá nepřítel počasí (i když s katastrofálními následky), které si díky mediální masáži každý všimne. S ní se totiž většina postižených druhů dokáže, díky dlouhodobým adaptacím, snadno vyrovnat. Zásadní příčinou úbytku ptáků jsou ale děje, které probíhají v řádu let až desítek let a kterých si lidé všimají podstatně hůře. Za všechny lze jmenovat změny v obhospodařování a využití krajiny, změny v krajinné struktuře, degradaci a úbytek vhodných biotopů či globální změnu klimatu. S nimi se ptáci vyrovnávají mnohem obtížněji a pro populace některých z nich mohou mít i fatální důsledky. Jen namátkou připomeňme smutný osud koroptví polních, sýčků obecných, čejek chocholatých či chocholoušů obecných, druhů ještě před 40 lety hojných a široce rozšířených po celém našem území. ■

Jaroslav Cepák | je ornitolog, jehož oblíbenou skupinou jsou potápky. Pracuje jako vedoucí Kroužkovací stanice Národního muzea, je místopředsdou ČSO a členem Faunistické komise. Ve volném čase se věnuje cyklistice.

(Ne)viditelný návštěvník

Foto: Tomáš Bělka (birdphoto.cz)

Stabilní populace orlosupa bradatého žije dosud na Kavkaze a v horách střední Anatólie.

Moderní technologie vstoupily do ornitologického výzkumu teprve nedávno, ale o to razantněji. Populární je především sledování ptáků pomocí vysílačů. Že takové sledování přináší unikátní a často zcela překvapivé výsledky, o tom není pochyb. Je však také pravda, že vlastní objekt bádání – ptáky – paradoxně nemusíme během takového výzkumu vůbec vidět. Jedním z příkladů může být právě přelet orlosupa bradatého nad naším územím. Přitom se jedná prakticky o první prokázaný výskyt v České republice.

Nejprve trochu chronologie tohoto zajímavého pozorování. Dne 22. května přišel do ČSO e-mail od švýcarských kolegů, že nad Českou republikou prolétl orlosup sledovaný pomocí satelitní telemetrie a pokračoval dále na sever. Jednalo se o samici, která byla v červnu předcházejícího roku vypuštěna ve švýcarských Alpách v rámci jednoho z několika probíhajících projektů na znovuosídlení některých evropských pohoří tímto majestátním dravcem. V polovině května letošního roku zamířila jednoletá samice na sever, noc z 21. na 22. května strávila v Krkonoších, aby dále pokračovala v cestě Evropou. O den později, 23. 5., již byla na severu Polska, odkud letěla na západ Německem až ke Kielu, poté stočila směr svého putování na jih. Českou republiku znovu nepozorovaně navštívila 5. června. Okolo jedenácté hodiny dopolední ji bylo možné zastihnout u Chodové Plané a ještě tentýž den nad Českým lesem opustila naše území. Znovu se potulovala Německem, aby celá anabáze měla nečekané rozuzlení. Samice, kterou švýcarští ornitologové pojmenovali tak trochu překvapivě Bernd, byla v polovině srpna zastřižena v saském Zhořelci (Görlitz) zcela vysílená. Po odchytu byla převezena do zoologické zahrady v Liberci a později do pražské zoo, odkud bude po nezbytné rekonvalescenci vrácena zpět do Švýcarska. Příznačné je, že se do záchrany zapojily zoologické zahrady v Liberci a v Praze. Obě se totiž již mnoho let podílejí na odchovech orlosupů v zajetí a následné reintrodukci v horách střední a západní Evropy. Obě tyto zahrady již předaly k vypuštění více než 20 mláďat, dalších osm pak zoologická zahrada v Ostravě.

Zajímavé je na celém případě předně to, že tak obrovského ptáka, který se u nás vyskytoval celé tři dny, nikdo neviděl. Není také jasné, proč se samice orlosupa rozhodla opustit vysoké hory, typický biotop pro tento druh, a odlétla na dlouhou cestu do střední Evropy. Neznámý je i důvod vysílení odchyceného orlosupa. Jednou z možností by mohlo být napadení endoparazity v netypickém cizím prostředí. To bývá často přehlížený faktor při záletech exotických druhů do neznámého prostředí. Také bude zajímavé sledovat, zda Faunistická komise ČSO přijme orlosupa do seznamu pozorovaných druhů v ČR, i když nebyl de facto nikým přímo pozorován. ■

Tomáš Bělka | je amatérský ornitolog žijící ve východních Čechách. Dlouhá léta se věnuje pozorování především dravců a sov a jejich ochraně. Ptáky také fotografuje a nahrává jejich hlasy.

Josefovské louky učí kluky, holky

TERÉNNÍ VÝUKOVÝ PROGRAM NA KULTURNÍCH MOKŘADNÍCH LOUKÁCH

Foto: Břenek Michálek

Nebylo by snadné najít lepší kousek přírody, kde se dá názorně vysvětlit nastupujícím generacím důležitost správného fungování naší krajiny. Ptačí park Josefovské louky je tvořen ostrovem nivních luk, které jsou skutečně jako ostrov obklopeny vodními toky Staré Metuje, uměle vytvořeného koryta Nové Metuje a zregulovaného toku potoka Jasenná. Ten kříží Starou Metuji díky pozoruhodnému akvaduktu, který byl budován již před sto lety jako součást celého zavlažovacího systému zdejších luk. Řízené zavlažování je alfou a omegou ptačího parku, který tu před několika lety díky ČSO začal vznikat.

Uměle vybudované tůně, zavlažovací a odvodňovací kanály, trvale podmačené plochy i již zmiňované toky vytváří vodní svět, který je přírodní učebnicí pro návštěvníky jakéhokoli věku. Na jaře tohoto roku však Josefovské louky ještě před červnovou povodní zaplavily děti základních škol z širokého okolí.

Ty první, na začátku dubna, se učily poznávat kvetoucí i zpívající posly jara, zatímco třídy, které dorazily později v dubnu, měly příležitost k blízkému setkání s vodními breberkami, mezi

nimiž nechyběly larvy jepic, brouci potápníci, vodmilové a vírníci, ale také monstra našich tůní – larvy vážek a šídel a největší střevoevropské ploštěnce spleštle a jehlanky. Nechyběli ani početní čolci obecní a zvukovou kulisu zajišťovali skokani skřehotaví. Chorály těchto obojživelníků opět zní nad loukami právě díky tůním, které zde ČSO nechala vybudovat. Květnové exkurze už pozorovaly dospělé vážky a dospívající mláďata ptáků, poslouchaly celou řadu našich nejlepších zpěváků, jako jsou slavíci obecní a rákosníci zpěvní, ale jen některé měly štěstí na občas i přes den ozývající se chřástaly polní, jichž je letos na Josefovských loukách nebývale mnoho. Nejvděčnějšími pozorovanými ptáky pak byli pochopitelně ti největší – labuť bílá, čápi bílí, volavky popelavé, pochopi rákosní a kánata lesní. Většinou nechyběly ani ukázky tvorů, kteří ovládají oblohu po setmění. Demonstrace živých netopýrů z blízké záchrané stanice se těšily velké oblibě. Všichni, včetně paní učitelek a někdy i řidičů školních autobusů, se pak podíleli na dobudování tzv. hadníku, zimoviště pro užovky obojkové a slepýše.

Hlavním posláním výukového programu pro školy „Komu se ztratilo to mládě?“, ušitého na míru Josefovským loukám, však bylo vyjasnění si rozdílů mezi správně fungující říční krajinou a prostředím, které svými katastrofickými zásahy vytvořil člověk v rámci melioračního šílenství socialistické éry. Do očí bijící kontrast mezi životem oplývající meandrující Starou Metují a strohostí lidskou rukou vytvořených přímých toků snad nenechal nikoho na pochybách před otázkou, co je tu správně a co ne. O tom, že Josefovské louky jsou mokřadem v pravém slova smyslu, se přesvědčili ti, kdo zapomněli holínky. I na nejsušším vycházkovém okruhu po loukách od poloviny dubna teklo zapomnětlivcům do bot.

Přesto děti i učitelé opouštěli ptačí park s nadšením pro objevování skrytých krás přírody a zalíbením v dobrodružném průzkumu mokřadů. ☛

„Komu se ztratilo to mládě“

je výukový program pro Ptačí park Josefovské louky zaměřený na žáky nižších i vyšších tříd základních škol.

Hlavním cílem je poučit děti o fungování vody v krajině a její nezbytnosti nejen pro člověka. Bohatost vodního prostředí je tu ukazována na příkladu rozmanitosti druhů živočichů i rostlin. Náplň je však upravitelná i pro studenty středních škol.

Kromě tohoto výukového programu lze po domluvě s pracovní skupinou ČSO pro Josefovské louky zorganizovat tematické exkurze pod vedením různých specialistů.

Nejvhodnější termín: duben–květen

Doba trvání programu: 2,5–3 hodiny

Doprava: individuální nebo autobusem (vystoupit na zastávce Starý Ples, odbočka – 10 minut chůze od hlavního vstupu na Josefovské louky) | **Parkování:** ve Starém Plese v blízkosti rybníka nebo v Josefově u tzv. Poklasného mlýna | **Výbava:** téměř vždy jsou nezbytností holínky a oděv do terénu, doporučeny jsou i dalekohledy | **Poplatek:** 20 Kč na žáka | **Kontakt:** Břenek Michálek,

michalek@birdlife.cz, tel.: 734 226 037

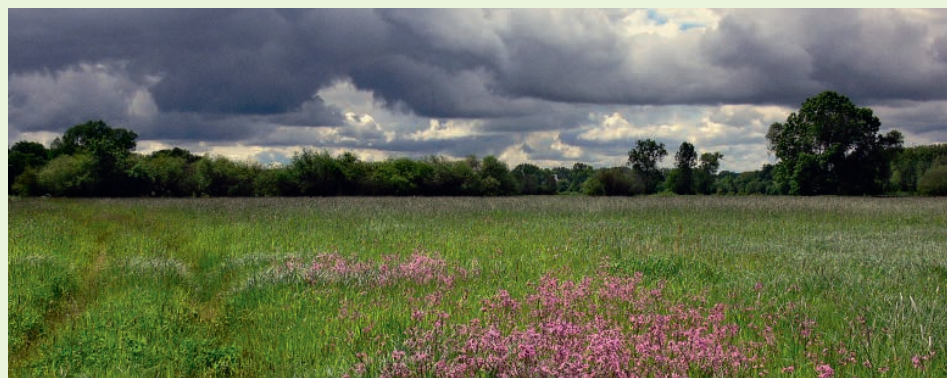

Foto: Břenek Michálek

Břenek Michálek působí v terénní ochraně východočeské přírody a ekologické osvěty jako člen ČSO a ČSOP JARO Jaroměř. V současné době je jeho hlavním úkolem dohlížet na projekt Ornitologický park Josefovské louky, kde provádí exkurze a připravuje práce spojené s budováním tohoto parku.

Světový kongres BirdLife International

V červnu se v kanadské Ottawě konal Světový kongres BirdLife International za účasti řady významných osobností ochranné společnosti světa, mimo jiné i japonské princezny Takamado, čestné prezidentky BirdLife. Ornitologové a ochránci přírody z celého světa, mezi kterými byli i zástupci České společnosti ornitologické, se setkali po pěti letech, aby společně zvolili nejefektivnější cesty vedoucí k ochraně a záchraně společného životního prostředí ptáků i lidí.

Nové logo, nová strategie, nový výbor. Světovému kongresu předcházely tři dny pracovních setkání partnerů BirdLife International. Součástí těchto jednání byly i volby světového výboru, kdy se novým předsedou stal doktor Khaled Irani z Jordánska. Především ale představitelé jednotlivých národních partnerů BirdLife diskutovali celkovou strategii a nové směřování organizace. Novinkou je, že napříště se BirdLife bude ještě výrazněji zaměřovat na ochranu veškeré přírody a životního prostředí, protože jen tak lze efektivně chránit nejen ptáky, ale v důsledku i zabezpečit podmínky k dlouhodobému přežití lidské společnosti.

V rámci kongresu bylo představeno i nové logo BirdLife International. Nově použitou zelenou barvou a linkou ve tvaru zemského zakřivení odkazuje na rozšíření záběru i na ostatní složky biodiverzity a na globální působení, zachován zůstal hlavní symbol – rybák dlouhoocasý obývající celý svět a doslova propojující trasami své každoroční migrace všechny kontinenty světa.

BirdLife International v roce 2013

BirdLife International je vůdčí organizací v ochraně ptáků a současně největším společenstvím ochranných organizací, sdružených v celosvětovém partnerství.

- 121 partnerů
- 7 400 zaměstnanců
- 13 milionu členů a podporovatelů
- 250 000 dobrovolníků
- 7 500 místních ochranných skupin

Dobré zprávy z regionů Během posledního dne konference zazněly i příklady výrazných úspěchů partnerů BirdLife v ochraně ptáků.

Například v Jižní Africe se soustavnou prací s rybářskými společnostmi podařilo snížit úmrtnost albatrosů o neuvěřitelných 80 % (viz str. 21). Účelem nově vyhlášeného Patagonského národního parku je především ochrana kriticky ohrožené potápy argentinské, zatímco SAVE Brasil připravuje podmínky pro návrat ary škaboškového (Spixova) do volné přírody. Velkým úspěchem je i obnova mezopotamských mokřadů v Iráku, kompletně zničených odvodněním za vlády Saddáma Husajna.

Stav světového ptactva Aktualizace se dočkal i přehled stavu ptačích populací, prostředí, ohrožení a ochranných aktivit – State of the World Birds, birdlife.org/datazone/soub.

Setkání s princeznou

Foto: Zdeněk Vermouzek

U stánku ČSO, otevřeného během kongresového „veletrhu partnerství“, se zastavila i japonská princezna Takamado, čestná prezidentka BirdLife International. Zaujala ji dlouhá historie, kterou má ČSO za sebou, i úspěšný přerod z čisté vědecké společnosti v ochrannou organizaci, otevřenou všem. Nakonec si od nás odnesla dárek – tričko ČSO s vránami a textem Chráním ptáky a nejsem bílá vrána. Na fotografii zleva: Lucie Hošková, princezna Takamado a Marco Lambertini.

Ottawský kongres měl opravdu nabitý program. Při prezentacích úspěchů Významných ptačích území (IBA) jsme si znovu uvědomili, že efektivně a dlouhodobě ochránit své okolí mohou jedině místní obyvatelé. Kritéria nového programu **IBAs in Danger** (Ohrožená významná ptačí území) naplňuje bohužel 333 území, z našich jsou to Šumava, Východní Krušné hory (viz str. 6–7) a Bzenecká Doubrava. Celosvětově je nejzásadnějším ohrožujícím faktorem příliš intenzivní zemědělství.

Za zmínku stojí i obrovský rozmach, kterým prochází občanská věda. Dlužno podotknout, že ČSO si v tomto směru s Jednotným programem sčítání ptáků, monitoringem IBA, nahráváním hlasů strnádů, ale i se sběrem kompletních seznamů ve faunistické databázi nestojí vůbec špatně.

Prvních pět let programu Proti vymírání (Preventing Extinctions Programme) Po prvních pěti letech je jasné, že spuštění tohoto programu byla dobrá volba. Na světě je v současnosti podle Červeného seznamu IUCN, každoročně sestavovaného BirdLife International, každý osmý ptačí druh více či méně ohrožen vyhynutím (celkem 1 313 druhů), přičemž 197 je ohrožených kriticky. Program zavedl tzv. Strážce (Species Guardians) a Zastánce (Species Champions) kriticky ohrožených druhů. Mezi současných 66 Zastánců druhů, tedy mezi sponzory konkrétních ochranných opatření, patří např. monacký kníže Albert II. nebo sir David Attenborough, ale také britský ptačí veletrh Birdfair, počítačová hra Angry Birds nebo firma Swarovski optik. Od roku 2008 se BirdLife intenzivně věnoval 115 druhům a 80 % z nich se skutečně podařilo pomoci. U 18 druhů se situace zlepšila natolik, že se chystá jejich přerazení do nižší kategorie Červeného seznamu a u 58 se zpomalil pokles početnosti. Více na birdlife.org/extinction.

Lovecká vášeň ohrožuje nejen řežabinecké husy

Foto: Jiří Šebestian

Husa velká je kritériovým druhem v řadě našich ptačích oblastí a ve všech z nich je lov jedním z hlavních faktorů ohrožujících její populaci. Neohrožuje je nevelké množství ulovených kusů, ale rušení neustále se opakujícími hony. Asi největší tlak vyvíjejí myslivci na husy v Ptačí oblasti Řežabinec, jak jsem zmiňoval v minulém čísle Ptačího světa, a dnes bych se chtěl k tomuto narůstajícímu celorepublikovému problému ještě vrátit právě na příkladu Řežabince.

Oproti dalším rezervacím situaci hus na Řežabinci zhoršuje to, že právě zde se stýkají honitby tří mysliveckých sdružení najednou a v srpnu v podstatě není žádná jiná zvěř, která by se dala lovit, a lov na husy nevyžaduje zvláštní přípravy ani znalosti. Navíc je rybník poměrně malý, ze všech stran přístupný a v přehledném terénu. Sama účinnost lovu (hodnocená počty hlášených zastřelených hus) není nijak nebezpečná, ale ohromné je rušení, způsobované počtem vystřelených ran. Vyhláška MZ povoluje lovit husy „na tahu“ ve třech dnech týdne. A tak se po 15. srpnu před rozedněním sejdou na okraji ochranného pásma rybníka (občas i lehce uvnitř) desítky lovců v každé ze tří honiteb najednou. Na improvizova-

ných parkovištích okolo rybníka najdete poznávací značky nejen jihočeské a pražské, ale z celé republiky, ze zahraničí nejen slovenské, ale i rakouské a německé. Jakmile husy začnou vylétat z rybníka na pastvu, začíná střelba ze všech stran, ať už je mlha, šero, nebo dobrá viditelnost, ať husy letí vysoko, nebo nízko. Obvykle padne za hodinu 150–200 výstřelů, vždy v salvách při každém husím přeletu.

Je-li myslivcům známo momentální pastviště, čekají i tam. Navíc se někteří lovci od Řežabince přesouvají za husami na pastviště po jejich odletu z rybníka. Jednou jsem měl možnost sledovat (bohužel jsem neměl s sebou fotoaparát), jak se skupina mladších lovců připlížila k husám na pastvině a všichni pak zblízka vyrazili s řevem a neměřenou střelbou pálili do hejna v panice odlétajících hus. I tak asi vypadá „lov na tahu“. A odpoledne znovu. A tak dál, každé ráno, každý večer, každou sobotu, každou neděli, každou středu, dokud se na rybníce ještě nějaké husy shromažďují.

Výsledkem je velmi málo zastřelených hus, ale značně velké rušení, které se projevuje jednak rychlým úbytkem počtu hus na rybníku okamžitě po prvním lovu, ale také neustálým poklesem počtů hus, které se na tomto, stále ještě významném shromaždišti slétají i před dobou lovu.

Proběhlo setkání s mysliveckými hospodáři, kteří byli se situací seznámeni, po této debatě došlo k mírnému utlumení intenzity lovu. Přesto se domnívám, že bychom se měli pokusit prosadit omezení intenzity lovu i ve vyhlášce – aby nebylo možno na stejném místě lovit ráno i večer, při odletu z rybníka i při přeletu na pastviště i odletu z něj a ve všech honitbách najednou. Obávám se, že spíše než přes MZ povede nadějnější cesta přes veřejnost a média.

Podle zahraničních studií (u nás takový výzkum zatím neproběhl) téměř 80 % hus létá nejméně s jedním brokem v těle a dochází také k úhynům dlouho se trápících hus až po delším čase.

Jiří Šebestian | pracuje jako zoolog v Prácheňském muzeu v Písku, vede pravidelný letní kroužkovací tábor a další ornitologický výzkum v NPR Řežabinec. V ČSO se podílí na monitoringu a jeho koordinaci v dalších jihočeských Ptačích oblastech od Šumavy k Písku.

HOOK POD – nová naděje pro albatrosy

O neblahém vlivu komerčního mořského rybolovu, především tzv. long-line fishing, na populaci albatrosů a jiných mořských ptáků jsme již psali (Ptačí svět 1/2007). Připomeňme, že ročně zahyne na sto tisíc albatrosů, kteří se snaží ulovit návnadu na ryby a chytí se při tom na rybářské háky. Albatrosi se rozmnožují velmi pomalu, mívají jediné mládě jednou za několik let, a tak nemohou dostatečně rychle vyrovnat tyto ohromné ztráty. Výsledky jsou alarmující – z celkem 22 druhů albatrosů je již 19 zařazeno mezi ohrožené, a dva druhy balancují dokonce na samé hranici vyhynutí. BirdLife International a jeho Celosvětový program pro mořské ptáky se této problematice dlouhodobě věnuje a zdá se, že se konečně začíná blýskat na albatrosi lepší časy.

BirdLife se totiž spojil s britskou firmou Fishtek, která se specializuje na vývoj rybářských technologií, zabraňujících nechtěnému odchytu jiných živočichů, jako jsou ptáci, želvy, žraloci nebo kytovci. Výsledkem společného snažení je tzv. Hook Pod, inovativní krytý rybářský hák. Trvalo pět let vyplněných konzultacemi s rybáři a zkoušením různých prototypů, než mohl být produkt konečně představen. Součástí háku je i závaží, díky němuž rychle klesá

z nebezpečné zóny do deseti metrů pod hladinou, kde obvykle mořští ptáci loví. Zkoušky ukázaly, že zařízení je odolné a funguje do hloubky až 1000 m, tedy mnohem hlouběji, než rybáři na volném moři obvykle loví.

To ale není jediná výhoda nového háku. Mnoho rybářských společností používá jednorázové chemické svítilny, jakési svítící tyčky, které představují jeden z největších zdrojů znečištění moří. Nejenže se každým rokem vyhodí do oceánu miliony těchto svítilen, ale navíc je to pro rybáře i drahé. Nový hák obsahuje LED diodu, která je levnější. Háček je vyroben z kvalitního odolného materiálu a dá se i s LED diodou používat opakovaně, obvykle 2–3 roky.

Nové typy rybářských háků byly v posledních třech letech testovány v Austrálii, Brazílii a v Jižní Africe. Jihoafrický partner BirdLife International věnoval mnoho úsilí propagaci tohoto nového vybavení a spolupráci s rybáři. Ti přijímali nové háky velmi pozitivně – ani jim se nelíbí, když místo ryb vytahují utopené albatrosy. Výsledek jihoafrického testování překročil všechna očekávání – v místních vodách se podařilo snížit úmrtnost albatrosů při rybolovu o neuvěřitelných 70%!

Lucie Hošková

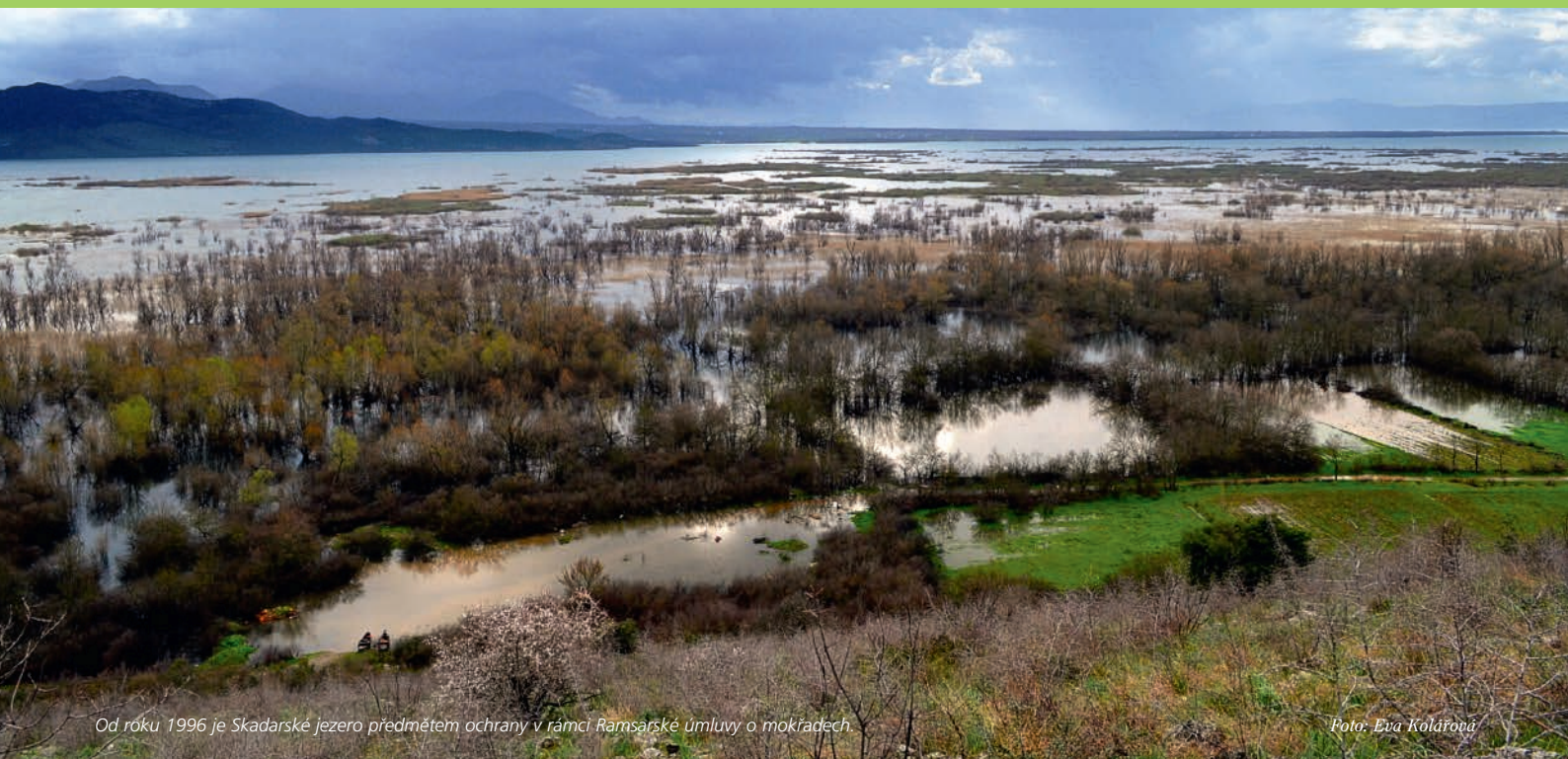
Albatros šelfový (*Thalassarche cauta*)

Foto: Guy Shorrocks (rsph-images.com)

Foto: BirdLife International

Hák obsahuje kryt, chrání hrot i zpětný háček, který se pomocí pružiny uvolňuje až v dostatečné, předem zvolené hloubce.

Od roku 1996 je Skadarské jezero předmětem ochrany v rámci Ramsarské úmluvy o mokřadech.

Foto: Eva Kolářová

Černá Hora – země bílých skal

Černá Hora je charakteristická neopakovatelnou směsicí kontrastů. Na území šestkrát menším než Česká republika je vtěsnáno nepřehledné množství biotopů od přímořských a sladkovodních mokřadů přes středomořskou tvrdolistou vegetaci až po vysokohorské louky. Ačkoliv název země hlásá něco úplně jiného, většina pohoří Černé Hory jsou převážně vápencová a na slunci jasně bílá. Černá Hora dostala své jméno snad již ve 13. století podle černé barvy skal po dešti v pohoří Lovćen, které je považováno za prapůvodní území Černé Hory a dnes je vyhlášeno národním parkem. Přestože Černá Hora patří mezi nejhornatější evropské země, nás více než to, co se dá vidět v horách, zajímalo, co se děje pod nimi. Naše cesty se tedy ubíraly ke krasovému jezeru Skadar a hlavně k zatím málo probádané Ulcinjské solaně.

Proč zrovna Skadarské jezero a Ulcinjská solana?

Skadarské jezero je největší jezero Balkánu, jehož rozloha kolísá kolem 360 km² a nachází se na hranici mezi Černou Horou a Albánií. Na severu se do jezera vlévá řeka Morača a spolu s několika desítkami spodních jezerních pramenů plní jezero naprosto čistou vodou. Pro zachovalost mokřadních ekosystémů bylo jezero už roku 1983 vyhlášeno národním parkem a patří mezi největší ptáčích rezervace Evropy.

Asi 30 km jižně od Skadarského jezera u města Ulcinj leží Ulcinjská solana, tvořená komplexem více než 30 různě velkých mělkých nádrží propojených kanály a cestami o celkové rozloze 14,9 km². Systém prvních nádrží byl zbudován na místě bývalého Zogajského jezera na přelomu 20. a 30. let 20. století a měl sloužit pro výrobu soli evaporací z mořské vody. Dnes je území v soukromém vlastnictví se statutem soukromého přírodního parku, kam je možné se dostat pouze s povolením majitele. Výroba soli je silně omezena a s ohledem na malou vzdálenost od moře sílí snahy o přebudování solany na turistický komplex.

Kdy se vypravit na cestu?

Pro Středomoří obecně platí, že nejlepším obdobím pro návštěvu jsou jaro a podzim, kdy je tah nejsilnější. My jsme Černou Horu navštívili v první polovině března spíše z toho důvodu, že jsme nebyli schopni nalézt jiný průsečík našich časových plánů. Doporučovala bych však jet o pár týdnů později, kdy už tolik neprší a, jak se ukázalo, ani nesněží. Během léta je solana, i když v omezené míře, stále využívána k výrobě soli. Z nádrží je

odčerpána dešťová voda, která se zde během zimy a jara nahromadila, a nádrže jsou zaplaveny mořskou vodou, která postupně evaporuje. I proto je lepší navštívit tuto lokalitu během jara.

Rady k nezaplacení

- ♦ Do Černé Hory se dá dostat mnoha způsoby. My jsme zvolili ten dobrodružnější, a to vlakem přes Budapešť a Bělehrad do Podgorice. Vlaky byly přiměřeně čisté a jely na čas. V rámci Černé Hory se člověk může poměrně jednoduše dopravovat autobusy. U stopování záleží jako vždy na štěstí. Někdy člověk čeká hodiny a nikdo nezastaví, jindy stačí zvednout palec a potká příjemně upovídaného Černohorce.
- ♦ Možnost dorozumět se anglicky nebo německy přichází v úvahu jen v oblastech, které jsou v létě turisticky vyhledávané, případně při setkání s mladší generací. V zapadlých vískách nezbyvá než se spolehnout na fakt, že jazykem Černohorců je srbochorvatština, která patří mezi slovanské jazyky a vykazuje jisté podobnosti s češtinou.
- ♦ Obecně lze shrnout, že balkánské národy mají na středoevropské poměry lehece laxní přístup k odpadovému hospodářství. Nicméně množství odpadků lemující soustavně silnice, příkopy a vršící se na všemožných místech okolo vesnic a měst mě doslova šokovalo.

Co jsme viděli nebo chtěli vidět...

Jak uvádí prameny, na Skadarském jezeře lze vidět okolo 270 ptáčích druhů. Asi největším lákadlem nejen pro biology je hnízdící kolonie pelikánů kadeřavých. Nelze přeslechnout

všudypřítomný zpěv zbarvením nenápadné, ale podle silného hlasu nezaměnitelné cetie jižní. Na Ulcinjské solaně jsme pak měli možnost pozorovat skupinu plameňáků růžových a kolpíků bílých. Solana je však rájem především ornitologů se zálibou v bahňácích. Počtem viděných bahňáků jsme se blížili dvacítky. Za všechny pak mohu zmínit jespáka bojovného a písečného, kameňáčka pestrého, kulíka bledého a zlatého, tenkozobce opačného, vodouše bahenního, kropenatého a tmavého. Po okolních loukách se potulovaly čejky chocholaté a několik majestátních jeřábů popelavých. Několik kilometrů jižně od solany jsme pozorovali skupinu dudků chocholatých vyčerpaně odpočívající po dlouhé cestě přes Saharu.

Jak to všechno začalo

Počet profesionálních ornitologů v Černé Hoře by se dal spočítat na prstech jedné ruky, a to doslova. My jsme měli štěstí a navázali spolupráci s jedním z nich, s Mihilem. Slovo dalo slovo a my se dohodli, že mu pomůžeme s jarním monitoringem Ulcinjské solany, případně i jiných ornitologicky zajímavých míst. A tak začalo našich šest dní v Černé Hoře.

Místní ochrana přírody?

Hned náš první příjezd k zátocě Skadarského jezera vzbudil jistou vlnu nevole. Několik zde postávajících chlápků u ojetých BMW, pokuřujících levné cigarety, si nás podezřele měřilo. Byli to místní, kteří v jezeře i přes zákaz loví ryby, buď sítěmi, nebo rovnou agregátem. Kontrola ze strany úřadů je žádná nebo natolik zkorumpovaná, že takovéto případy nemá cenu snad ani hlásit. Jakmile „rybáři“ zjistili, že jsme vlastně turisté, okamžitě vycítili obchodní příležitost a nabídli nám, že nás za poplatek mohou dovézt na lodi až ke kolonii pelikánů, tak blízko, že si je můžeme dokonce pohladit. S díky jsme odmítli a raději se vyšplhali na blízký kopec, odkud se nám otevřel nádherný pohled na jezero. Pelikáni nerušeně seděli na hnízdech, kormoráni ať velcí, či malí za křiku slípek a potápek přelétali nad vodní hladinou. Zůstali jsme zde celý den a část dne následujícího.

Foto: Luděk Boucný (birdphoto.cz)

Lžicovitě rozšířený zobák kolpíka bílého je ideálním přizpůsobením pro filtrování drobných vodních měkkýšů, korýšů a rybek.

K solaně jsme se dostali až v pozdním odpoledni. Projeli jsme branami podniku, jehož lepší časy připomínaly jen chátrající budovy pro skladování soli. Začínalo se stmívat. V zapadajícím slunci jsme jako nadějný příslib do příštího dne rozeznali několik ostralek štíhlých, kulíky zlaté a jespáky.

Zvyklí z Čech, že na ptáky se přece chodí ráno, jsme byli připraveni vyrazit nejpozději po šesté hodině ranní, abychom viděli co nejvíce. Mihailo však tento plán beze slova, ale s o to více jasným výrazem tváře zamítl s tím, že v Černé Hoře to chodí jinak. A tak jsme se před devátou, po zastávce v kavárně na nezbytné kávě, dostali konečně na solanu. Počty ptáků se zde mohou měnit ze dne na den v rádech tisíců a zdálo se, že nám štěstí přálo a bylo zde více ptáků než předcházející večer. Dojem nám kazily jen nábojnice, které jsme každou chvíli nacházeli, a připomínaly nám zde velmi rozšířený problém pytláctví. Začali jsme se sčítáním, které jsme přerušili až večer kvůli houstnoucímu dešti.

Zážitky all inclusive za 6 dní

Ráno po probuzení jsme zjistili, že stále prší tak silně, že není možné jít ven. Tenčíci se zásoby jídla nás ale donutily v krátké chvíli, kdy déšť přece jen zeslábl, vydat se do města a koupit alespoň to nejnnutnější. Jaké ale bylo naše překvapení, když jsme zjistili, že hlavní silnice v Ulcinji, okolní domy a zahrady jsou po kolena zatopené. Olivovníky a citroníky trčely ze souvislé hladiny vody a my jsme byli od města odříznuti. Rychlost, s jakou se krajina změnila, byla neuvěřitelná. Zdálo se však, že zde je to běžný stav. Auta se snažila vodou projet, a když uvízla a ani troubení nepomáhalo, tak auto odtlačili a jeli dál. Před místem, kde se nedalo projít suchou nohou, si lidé zuli boty a na druhé straně si je zase obuli. Jak prosté, kdyby voda nebyla tak studená, špinavá s plovoucími odpadky a občas i těly mrtvých potkanů. Nicméně hlad a touha po místní kuchyni nás přiměly po vzoru místních domorodců učinit to samé a přebrodit nejnnutnější úseky.

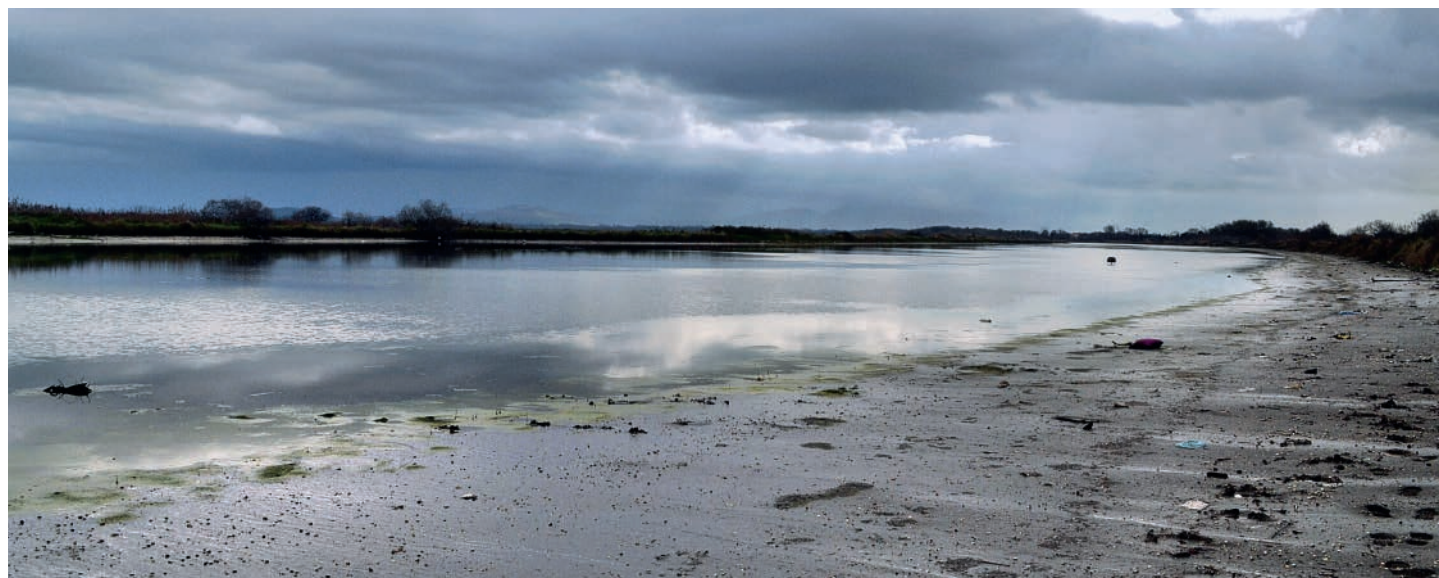

Foto: Eva Kolářová

I přes status přírodního parku je bohužel budoucnost Ulcinjské solany nejistá.

Rybaření pomocí čefenů na řece Bojaně.

Do jižní a západní Evropy přilétají kulci zlatí zimovat v početných hejnech ze Skandinávie a Laponska.

Poslední den jsme se chtěli podívat k ústí řeky Bojany, kde slovinští ornitologové počítali protahující ptáky, a pak už jet zpátky do Podgorice, odkud nám večer jel vlak domů. Plán byl jasný. Po dvou hodinách strávených na pobřeží jsme se vymrzli, ale odměnění pozorováním racka tenkozobého, rybáka severního a morčáka prostředního vydali na cestu zpět. Kvůli úspoře času a menší logistické náročnosti jsme se rozhodli naskládat všichni do jednoho auta i s našimi zavazadly. Abychom se vyhnuli případné silniční kontrole, rozhodli jsme se jet ne po hlavní cestě do Podgorice, ale přes malebné horské vesničky. Velmi záhy začala silnice strmě stoupat vzhůru a klikatit se po úbočí skal. V protisměru nás na úzké silnici jen o milimetry mýjela protijedoucí auta, která se ohromnou rychlostí řítila

Dudek chocholatý je ptákem otevřených pastvin a krátkostébelných trávníků s dostatkem většího hmyzu.

z kopce dolů. Myslím, že každého z nás alespoň na okamžik napadla myšlenka, co by se stalo, kdybychom tu, uprostřed ničeho, uvízli. Auto však pomalu, ale vytrvale supělo dál. Některé kontrolky svítily permanentně během celého našeho pobytu a rovněž ručičky některých měřičů se za celou dobu ani jednou nepohnuly. Takže na to, že není něco v pořádku, nás upozornily až nestandardní zvuky, pak pára zpod kapoty a nakonec Mihailovo ledově klidné upozornění, že není možné brzdit. Což nás s ohledem na několikasetmetrový sráz pod námi lehce zneklidnilo. Setrvačností jsme doješli na úzké skalní odpočívadlo pár desítek metrů před hřebenem pohoří, kde Mihailův ojetý opel definitivně vypověděl službu. Veškeré snahy o nastartování vyšly naprázdno. Jedinou možností bylo auto na úzké cestě otočit, protože na druhé straně skalního hřebenu nebylo nic než panenská horská příroda. Jakmile jsme ale auto otočili, rozjelo se z kopce dolů i s Mihilem a naší bagáží. Po několika kilometrech chůze, doprovázené poletujícím brhlíkem skalním, jsme obdrželi zprávu, že Mihailo se nějak dostal zpět do Ulcinje a že za ním máme dojet stopem.

Jako první nám zastavil veselý upovídaný Černohorec s velmi starým červeným golfem. My se rozdělili na dvě skupiny, Černohorec si zapá-

lil cigaretu a jal se jednou rukou řídit a – jak je místním zvykem – rovněž řídit z kopce dolů. Ze zadní části vozu se neustále ozývaly rachotivé zvuky, které po několika kilometrech znervóznily i jej, ale pár třísknutí ocelovou tyčí do prostoru, kde u běžných modelů tohoto vozu je zavazadlový prostor, vše vyřešilo. Nakonec jsme se i my dostali do Ulcinje a shledali se s Mihilem, který na nás už čekal i s batohy. Zbylo už jen počkat na druhou stopující část naší výpravy a přesunout se na místní autobusové nádraží. Sotva jsme nastoupili, dveře autobusu se zavřely a my si oddechli, že jsme chytli poslední spoj. Během krátkého čekání na vlak v Podgorici začal foukat ledový vítr a padat první sněhové vločky. Vše jsme tedy stihli tak akorát.

Poděkování:

Mihailo Jovicević, Martin Sládeček, Petr Chajma, Tomáš Peterka, Vojtěch Brlík

Eva Kolářová je doktorandkou studijního programu Zoologie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Zabývá se dlouhodobými změnami hnízdní fenologie u ptáků a fenologickými změnami dřevin a jejich odezvou na změnu klimatu.

NAŠE PRODUKTY NAJDETE U VÝHRADNÍCH
SPECIALIZOVANÝCH PRODEJČŮ
A ONLINE NA ADRESE WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

MODELOVÁ ŘADA EL *VRCHOL* OPTIKY

Vaše školené oči Vám již umožnily užít si mnoho krásných chvil při pozorování vzácných druhů ptáků. Zvýšíte-li ale ostrost zraku pomocí technologie SWAROVISION, získáte z každého pozorování maximum. Modelová řada EL přináší novou úroveň optického vybavení. Čočky Field Flatteners v každém z těchto dalekohledů zajišťují dokonalou ostrost po celé ploše obrazu a optika s vysokým rozlišením na vás zapůsobí brilantním a přirozeným podáním barev. A díky jedinečnému otevřenému tvaru padne dalekohled EL perfektně do ruky – bez ohledu na to, jakou velikost dalekohledu si zvolíte. Užijte si ještě více tyto okamžiky – se SWAROVSKI OPTIK.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

80
SINCE
1933

LEPŠÍ POHLED NA SVĚT

MeoStar S2 82 HD

- Špičkový optický výkon i za velmi obtížných světelných podmínek
- Ostrost a věrné barevné podání v celém zorném poli i při největším zvětšení
- Extrémně široké zorné pole pro jednoduché pozorování letících ptáků
- Speciální vodoodpudivé vrstvy MeoDrop pro snadné pozorování v dešti
- K dispozici okuláry 30–60x WA nebo 20–70x

Doporučeno
Českou společností
ornitologickou

25%
sleva

z doporučené
maloobchodní ceny
pro členy ČSO

Tradice
od roku
1933

meopta

www.meopta.com